

**UIT HET DAGBOEK VAN
ADRIAAN VAN DER WILLIGEN**

**UIT HET DAGBOEK
VAN
ADRIAAN
VAN DER WILLIGEN**

**DROSSAARD IN TILBURG
1795 — 1802**

**MET ANNOTATIËN VOORZIEN
DOOR LAMB. G. DE WIJS**

TILBURG 1939

Opdracht

Aan den Edelachtb. Heer Mr. Dr.

F. L. G. Z. M. VONK DE BOTH

bij het nederleggen van zijn ambt als burgemeester van Tilburg
op 21 November 1939.

Het dagboek van A. v. d. Willigen, Drossaard van Tilburg in de jaren 1795—1802, overtuigde mij, alsmede door de levensbeschrijvingen, dat onze stad in die jaren geregeerd werd door een regent, die ontzaglijk veel voor hare welvaart gedaan heeft, niet alleen voor haar materieele belangen, maar vooral ook op intellectueel gebied.

Gij hooggeachte Heer Burgemeester, hebt ontegenzeggelijk in de ruim 20 jaren van het vervullen van uw hoog ambt veel voor onze stad gedaan; gij ook hebt hare welvaart bevorderd door het vestigen van industrieën te stimuleeren, maar tevens ook het cultureele peil verhoogd door uwen steun aan de R.K. Leergangen, de R. K. Economische Hoogeschool en zoovele inrichtingen waar de jeugd hare dorst kon laven aan de bronnen van kunsten en wetenschappen.

In het dagboek van den Drossaard en zijne levensbeschrijving vond ik vele punten van overeenkomst met uw streven, rede waarom bij mij het plan opkwam dit dagboek in druk te geven en aan U op te dragen, als herinnering aan hetgeen gij voor onze stad gedaan hebt.

Aanvaard dan hooggeachte Heer Burgemeester dit boek met de verzekering van mijne waardeering.

In zijn dagboek zegt de Drossaard, dat hij, na zijn afscheid, nog meerdere malen Tilburg bezocht heeft; dat het U gegeven moge zijn ook nog meerdere malen onze stad met een bezoek te vereeren en gij nog lange jaren in gezondheid van hare gelukkige ontwikkeling, waarvan gij vele kiemen gelegd hebt, getuige moogt zijn.

LAMB. G. DE WIJS

UIT HET DAGBOEK VAN ADRIAAN v. d. WILLIGEN

Drossaard ¹⁾ in Tilburg 1795—1802

met annotatiën voorzien door Lamb. G. de Wijs.

VOORWOORD.

In het jaar 1795 begon voor Brabant een nieuwe tijd te dagen. Groote mannen, waaronder de Tilburger Pieter Vreede een voorname plaats innam, namen het pleit voor het Generaliteitsland op en trachtten Brabant te brengen in het Nederlandsche verband, waarop het krachtens zijn historie en bevolking ten volle aanspraak kon doen gelden. Reeds vele malen hadden de minnaars van Brabant en tevens de minnaars van rechtvaardigheid en vrede, dit doel nagestreefd, doch pas in 't jaar 1795 zou het bereikt worden; nog niet geheel, want de oude toestanden van vooringenomenheid waren te zeer ingekankerd, dan dat het zoo in ééns maar veranderen zou, maar Brabant was toch op zijn keerpunt gekomen.

Bij de groote mannen die voor Brabant's eer en welstand zwoegden, mogen we voor onzen Tilburgschen Drossaard A. v. d. Willigen een voorname plaats inruimen; hij was een der beste, zoo niet de beste, medewerker van Pieter Vreede, ja, we mogen gerust nog verder gaan en aan hem de eer geven, dat hij voor Pieter Vreede veel werk heeft gedaan en hem van advies gediend heeft.

En dat baart geen verwondering, want hij was een hard werker en zeer ontwikkeld man; hij bezat een groote bibliotheek, had schrijverstalent op het gebied van kunsten

¹⁾ Drossaard is zooveel als Schout, in onze dagen Burgemeester. Van der Willigen was dus de eerste burgemeester onder het bewind van de Gelijkheid, Vrijheid en Broederschap.

en wetenschappen en begon elken dag 's morgens om 4 of 5 uur te werken. Hij was dus des morgens vroeg uit de veeren, in tegenstelling met zijn vriend, de secretaris Isaac Bles, die 's avonds en 's nachts werkte en laat opstond.

Bovendien was hij een man met breeden kijk op het leven; hij was protestant, maar eerlijk genoeg om recht aan de katholieken van Brabant te doen wedervaren.

Hij was in het beletten van knevelarijen en gewelddadigheden den Tilburgers reeds vroeger van grooten dienst geweest, daarom werd hij door het Tilburgsche volk met zulk een groote meerderheid van stemmen tot Drossaard gekozen, niettegenstaande ook de katholieke Tilburger W. A. Dams, candidaat was.

Bij zijn heengaan, zeven jaren later, kon hij getuigen: „Nimmer heb ik mijne bijzondere belangen trachten te bevorderen”.

Steeds heeft hij het hoofd opgeheven kunnen houden en, trots herhaald aandringen, heeft hij, zeer ten smarte van de Tilburgenaren, ten laatste zijn ontslag genomen, om te gaan reizen en trekken en de kunst te gaan beoefenen.

Tilburg had een harer beste „burgemeesters” verloren. Het woordenboek voor wetenschap en kunst zegt van hem: „Adriaan van der Willigen, een Nederlandsch geschiedkundige, geboren te Rotterdam, den 12den Mei 1766. Hij betrad de krijgsmansloopbaan, maar nam in 1789 zijn ontslag en vestigde zich te Oss, waar hij landbouwkundige proeven deed en vervolgens te Tilburg, waar hij in 1795 tot drossaard werd benoemd.

Kort daarna zag hij zich gekozen tot plaatsvervangend representant van Bataafsche Brabant. In die dagen schreef hij eenige tooneelspelen, zoals: Selico (1794), Claudine (1798), Recommandatiebrieven (1800) en Willem en Kaartje of de voorbeeldige Pastoor (1806).

Sedert 1801 begon hij zich op de schilderkunst toe te leggen, reisde in Frankrijk en Italië en vestigde zich vervolgens (na zijn vertrek uit Tilburg) te Haarlem. Hij er-

gerde zich aan de verheffing van Lodewijk Napoleon op den Hollandschen troon en nog meer aan Neerlands inlijving bij Frankrijk ¹⁾).

Na 1813 was hij lid van Teylers Genootschap en schoolopziener en scheidte bij voortdoring veel vermaak in reizen. Hij overleed den 17den Januari 1841.

Hij schreef behalve genoemde tooneelstukken: „Reise door Frankrijk (1806, 3 boeken); Parijs in den aanvang der 19de eeuw (1805, 2e druk 1814); Verhandeling over de redenen van het klein getal historieschilders in Nederland (1808), met zilver bekroond: Aanteekeningen op een tochtje door een gedeelte van Engeland in 1823 (1825); idem in Duitschland in 1828 (1829) en Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst sedert de helft der 18de eeuw (1840, 4 dln. met R. van Eijnden).

Zooals men ziet heeft Van der Willigen een flinke staat van dienst; in zijn Tilburgsche jaren heeft hij hard gewerkt, wij merkten reeds op, dat hij 's morgens om 5 uur aan den arbeid toog, om zijne tooneelstukken te schrijven, die in Amsterdam veel publiek trokken en opgang maakten. Ook voor het Tilburgsche tooneel had hij tijd over.

Hij was de zoon van een voornaam Rotterdamsch koopman en zeer bemiddeld. Het land trok hem aan, zoodat hij zich in Brabant op de ontginningen ging toeleggen en aldus zich in Tilburg ging vestigen, „waar het volk nog zoo kwaad niet is”, zooals hij het uitdrukt. Hij was een warm voorstander van de teruggave der Heikesche kerk aan de katholieken.

* *
*

¹⁾ Van der Willigen was een vurig patriot; hij had mede de Franschen ingehaald, om hier de vrijheid te krijgen, doch onder Fransch juk, dat niet, daarvoor had hij als goed Nederlander de vrijheid te lief.

Wij laten hier nog volgen het levensbericht uit de Kunst- en Letterbode van 't jaar 1841 en geschreven door zijn petekind Dr. A. v. d. Willigen Pzn.

Adriaan van der Willigen werd op den 12den Mei 1766 te Rotterdam geboren, waar zijn vader Volkert van der Willigen handel dreef, vooral in thee. Zijne moeder Wilhelmina van Heereveen, eene Haarlemsche, overleed in zijne vroegste kindschheid, omtrent zes maanden na zijne geboorte. Dit gaf aanleiding, dat de eenige zuster zijner moeder, te Haarlem met den Heer A. J. van Eybergen gehuwd, doch kinderloos, haren neef onder haar oog opgevoed wenschte te zien. Zoo ontstond reeds als kind zijne betrekking tot Haarlem. In die stad genoot hij het eerste schoolonderwijs en legde den grond tot zijne volgende kennis. Oorspronkelijk was het plan, dat hij in de voetstappen zijns vaders zou treden, en dus keerde hij naar zijne geboorteplaats terug, en werd daar op een koopmanskantoor ter aanleering van de noodige kundigheden geplaatst. Slechts anderhalf jaar bleef hij in deze betrekking, daar het zetten van cijfers en het geboeid zijn aan den lessenaar minder met zijnen levendigen aard strookte. Hij koos dus de krijgsdienst, waartoe de lust zeer was opgewekt door de kennismaking met eenige officieren van het regiment infanterie van Onderwater, toen te Rotterdam in garnizoen ter handhaving van de orde, die van tijd tot tijd door de partijschappen van die dagen gestoord werd. In 1785 nam hij als kadet dienst onder het regiment Douglas, te Nijmegen in bezetting, en ontving twee jaren later zijne aanstelling als vaandrig.

Doch ook deze loopbaan beviel hem niet op den duur; het eenzelve van de dienst, het afhankelijke van anderen, dat met zijne zucht naar vrijheid minder overeenkwam, maakte hem den krijgsmansstand onaangenaam, terwijl ook zijn omgang met de patriotten in 1789 hem moeilijkheden bij het regiment veroorzaakten. In datzelfde jaar verkreeg hij

zijn ontslag. Hij was eenen geruimen tijd te 's Hertogenbosch in garnizoen geweest, en daardoor had de Meijerij voor hem iets aantrekkelijks gekregen. Hij zette zich dus te Oss neder, waar hij in den vriendschappelijken omgang met den predikant Iz. Buschman gelukkige dagen beleefde. De landbouw was daar vooral het vak, waarmede hij zich bezig hield, en met zijnen vriend deed hij verscheidene proeven, in navolging van Duhamel en anderen.

Reeds in 1792 verwisselde v. d. Willigen zijn verblijf te Oss met Tilburg, en werd daar al spoedig een even geacht, als nuttig burger. Door het weigeren van requisitiën en het beletten van Fransche knevelarijen en gewelddadigheden deed hij aan deze plaats groote diensten. Zij werden door zijne stadgenooten niet miskend, en na de omwenteling van 1795, wier grondbeginselen hij toen met zoo vele welmeenenden toegedaan was, bekleedde hij daar den post van drossaard ¹⁾. Hij werd in hetzelfde jaar ook tot plaatsvervanger onder de representanten van Bataafsch Brabant en tot gecommiteerde bij de centrale vergadering te 's Hage benoemd. Het schoolonderwijs maakte een der voorwerpen uit zijner bijzondere zorg; en de achting, hem toegedragen, vermeerderde nog, toen hij het geluk had te Goirle aan eene vrouw het leven te redden, eene daad, door de Maatschappij: Tot redding van drenkelingen, met hare zilveren gedenkpenning beloond ²⁾.

Hij liet intusschen zijne letterkundige oefeningen niet varen. Hij was een hartstogtelijk liefhebber van al, wat het tooneel betrof, waarvan zijn tooneelspel „Selico”, in 1794 uitgegeven (in het zesde deel der Zedelijke Tooneeloefeningen bij v. Walré en Comp.) een bewijs was. Later werd dit stuk door anderen gevolgd; in 1798 door „Claudine”, dat door het te Haarlem bestaande Tooneel-Genootschap:

¹⁾ Zie wgens zijne benoeming als drossaard van Tilburg en Goirle N. Nederl. Jaarb. 1795 bl. 5382 en Loosjes Vaderl. Hist. ten verv. van Wagenaar, d. XXXI bl. 170.

²⁾ Zie hare Historie en Gedenksch., 4de Dl., 12 stuk, bladz. 120.

„Leerzaam vermaak” werd opgevoerd, in 1800 door de „Recommandatie-brieven”, en in 1806 door „Willem en Klaartje of de voorbeeldige pastoor”. In 1814 verzocht de met roem bekende Tooneelspeler Majofski hem een zangstukje te maken in den smaak van „Arlequin tout seul”, iets, dat in het Hollandsch nog niet was beproefd. Van der Willigen voldeed aan dit verzoek, en „De oude verliefde Dichter alleen” werd den 29 November 1814 voor de eerste maal te Haarlem, den 8 December te Amsterdam met groote toejuiching gegeven. Het werd later meermalen op nieuw opgevoerd, en verscheen na den dood van Majofski in 1836 in het licht. Vroeger had hij het op verzoek van dezen Tooneelspeler door den druk niet gemeen gemaakt.

Staatkundige veranderingen noopten v. d. Willigen in 1801, om den post van drossaard weder neer te leggen, en hij besloot thans, aan zijne zucht tot onderzoek en zijne liefde voor kunsten en wetenschappen door reizen te voldoen. Reeds had hij in 1789 en 1793 Dusseldorp bezocht met oogmerk, om door eene naauwkeurige beschouwing van de daar verzamelde schilderstukken zijne kunstkennis te vermeerderen en zijnen smaak te zuiveren. En werwaarts zou hij zich nu eerder hebben begeven, dan naar Frankrijk en vooral naar Parijs, waar toen de kunstschaten van alle volken als in één punt waren vergaderd, en waar een rijkdom van de voortreffelijkste stukken was bijeengebragt, gelijk men nergens elders kon vinden? In 1802 vertrok hij over Brussel naar Parijs en bleef daar, niet vlugtig eenige weken, maar ruim drie jaren, terwijl hij eerst eenigen tijd besteedde aan eene reize door verscheidene Departementen van Frankrijk. Later bezocht hij ook Rome en Napels en keerde toen naar Holland terug. Op deze reizen vergezelde hem getrouwelijk de Heer C. Evers, die, na hunne terugkomst in het Vaderland, op den Hollandschen schouwburg in het treurspel vele groote rollen met gelukkigen uitslag vervulde.

Dat van der Willigen zich zijne reizen ten nutte maakte,

en een uitstekend waarnemer was, is uit zijne uitgegevene reisverhalen gebleken. In 1805 verscheen bij A. Loosjes Pz. het eerste, onder den titel van: „Reize door Frankrijk, in gemeenzamen brieven aan den uitgever, in drie stukken met vele platen, en daaruit leerde men hem kennen, als een getrouw opmerker en onderhoudend schrijver. Geen wonder, dat nu ook zijn verblijf te Parijs hem de stoffe tot een nieuw werk opleverde. Eene uitvoerige beschouwing van die hoofdstad, getiteld: „Parijs in den aanvang van de negentiende eeuw”, mede in drie stukken en met platen, verscheen reeds in het volgende jaar en werd in 1814 herdrukt; een boek, dat door den dikwijls luimigen toon en door de natuurlijke wijze van voorstelling het lezend publiek niet weinig boeide. Men zag in hetzelfde ook zijne gedurig toenemende zucht voor alles, wat de beeldende kunsten betrof, die zich later meer en meer bij hem ontwikkelde. Hij had zich intusschen in 1805 te Haarlem gevestigd en zette niet alleen vroegere kennismakingen voort, maar knoopte menigvuldig nieuwe aan. In één woord, schoon niet in Haarlem geboren, hij werd een Haarlemsch burger en was zoo ingenomen met die stad en hare omstreken, dat hij op den duur zich daar nederzette. De nabijheid van Amsterdam was voor den tooneelminnaar en kunstliefhebber ook niet onverschillig en maakte hem het verblijf te Haarlem zeer welkom.

De verheffing van eenen Franschen prins uit het geslacht van Buonaparte tot Hollands troon was hem onverdragelijk, en hij was zulk een ijverig voorstander van de republikeinsche instellingen, dat hij, bij het eerste gerucht dezer gebeurtenis, met zijne vrienden A. Loosjes Pz. en C. de Koning Lz. de eerste was, die een adres aan H.H. Mogen den teekende, ter afwending van deze gedreigde ramp. De later gevolgde inlijving in het Fransche keizerrijk, met den aankleve van dien, viel hem nog harder, te meer, daar hij, als rentenier levende, zijne inkomsten verminderd zag, en als Schrijver, zijne „Aanteekeningen op eene reize van Pa-

rijs naar Napels, door het Tiroolsche en van daar door Zwitserland en langs den Rhijn terug naar Holland", in 4 Deelen met zijn portret en platen itgegeven, aan de roskam der toenmalige censuur en der zoogenaamde hooge politie moest overgeven. De nog onverkochte exemplaren van zijn werk: „Parijs in den aanvang der negentiende eeuw", werden opgehaald, en wat hij schreef of deed, werd met wantrouwende oogen gadeslagen. Zoodra de heugelijke omwenteling van 1813 de roede dezer censuur had opgeheven, gaf hij zijn hart lucht door de uitgave van zijne: „Fragmenten van aantekeningen betreffende Napoleon Buona-partie en zijne Regering".

Hij had intusschen zijne belangstelling en liefde voor de kunst doen blijken, toen hij in 1808 bij Teylers tweede Genootschap als mededinger optrad naar den prijs, uitgelooft voor eene verhandeling over de redenen van het klein getal historischilders in Nederland; en moest hij het gouden eermetaal aan den Heer Kikkert zien toewijzen, zijn antwoord werd met zilver bekroond en in de werken des Genootschaps uitgegeven (XVII stuk). In 1812 werd hij zelf Lid van dit gedeelte van Teylers stichting.

Een nog grooter werk in het belang der kunst ondernam van der Willigen, toen hij in 1814 met den Heer R. van Eynden het plan opvatte tot het schrijven van eene: Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst sedert de helft der 18de eeuw. Het eerste deel van dit werk, dat grootendeels door van Eynden was bewerkt, zag in 1816 het licht. In het volgende jaar verscheen het tweede deel, waarvan van der Willigen bijna geheel schrijver was, terwijl de dood van zijnen medearbeider ook de zamenstelling van het derde deel, dat in 1820 werd uitgegeven, voor zijne rekening liet. Twintig jaren gingen er thans voorbij, waarin geen verder vervolg op dit werk verscheen, totdat van der Willigen in zijnen hoogen ouderdom in 1840 een aanhangsel als vierde deel in het licht zond, waarmede het boek geheel voltooid is.

Deze openlijke blijken van zijne kennis van alles, wat tot het vak der beeldende kunsten behoorde, gaven aanleiding, dat hij in 1816 benoemd werd tot correspondent van de vierde Klasse van het Nederlandsche Instituut, in 1817 tot Agrégé bij de Academie van schoone kunsten te Antwerpen, en in 1822 tot Lid van de Koninklijke Academie van beeldende kunsten te Amsterdam. Ook de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden erkende zijne letterkundige verdiensten reeds in 1815 door het aanbieden van haar Lidmaatschap.

Wij hebben reeds gezegd, dat v. d. Willigen geheel een burger van Haarlem was geworden; en in de daad was hij daar in verschillende betrekkingen voor de Stad en hare omstreken ijverig werkzaam. Van 1815 tot 1819 nam hij den post van Schoolopziener over het tweede district van Noord-Holland, hem door den Koning opgedragen, getrouwelijk waar, doch leide dien vervolgens neder. In de stad zelve vond hij ruime gelegenheid tot aangename werkzaamheid. De verschillende letterkundige kringen, die aldaar bestaan, het gezelschap: „Oefening in Wetenschappen, Democriet, de Wijngaardranken”, telden hem onder hare werkzame leden; de kamer: „Trouw moet blijken”, bezat hem 25 jaren als haren Factor. Bij de Nederlandsche huishoudelijke Maatschappij nam hij onderscheidene malen den post van mededirecteur waar, dien hij in 1835 gedurende 25 jaren vijf malen had bekleed, zoodat hem de groote gouden Gedenkpenning mogt worden uitgereikt, als een bewijs van dankbaarheid voor zijne bewezene diensten. Toen het plan gevormd werd, om het eeuwfeest van Koster's uitvinding plegtig te vieren, was hij mede lid van de Commissie tot onderzoek naar het jaar, waarin dat feest moest worden gevierd, en later tot regeling der feestelijkheid zelve. Soortgelijke betrekkingen werden hem opgedragen, bij de tweede algemeene Tentoonstelling van voorwerpen der Nationale Nijverheid, in 1825 binnen Haarlem gehouden.

Zoo was v. d. Willigen in zijne woonplaats nuttig werkzaam, wier inwoners ook aan hem het eerste denkbeeld hebben te danken van de herschepping der nuttelooze bolwerken rondom de Stad in aangename wandelingen. De lust tot reizen bleef hem ook in lateren leeftijd nog bij, en in 1823 deed hij eenen uitstap naar Engeland, in 1828 eene reis door Duitschland. Zijne opmerkingen op deze togten gedaan, verschenen ook weder in het licht onder de titels van: „Aanteekeningen op een togtje door een gedeelte van Engeland”, en „Aanteekeningen op een togtje door een gedeelte van Duitschland”.

Van vele kleinere stukjes, hier en daar verspreid, behoeven wij geene melding te maken, om het werkzame leven des verdienstelijken mans te doen kennen. Bij het klimmen zijner jaren deden zich de gebreken des ouderdoms gevoelen. Hevige aanvallen van het voeteuvel hadden in 1838 gevolgen, die hem geheel aan zijnen stoel kluisterden. Dikwijls vleide hij zich met de hoop op beterschap, maar werd daarin telkens teleurgesteld. Onder alle smart en pijn, die hem vele slapeloze nachten deden doorbrengen, bleef hij geduldig, opgeruimd, onderhoudend en leerzaam in den omgang. „Alle genot”, zoo schreef hij in zijn dagboek, „is mij echter ook niet ontzegd, en ik konde mij tusschenbeide nog wel eens bezig houden met lagchen over de menigvuldige menschelijke dwaasheden, waarvan ik ook niet vrij ben”. De matigheid en onthouding, die zijn ligchamelijke toestand hem gebod, vielen hem gemakkelijk, omdat hij nooit een slaaf van kunstbehoeften geweest was. Verveling kende hij niet; op zijnen 74 jarigen ouderdom voleindigde hij nog zijne „Geschiedenis der Schilderkunst”. Hij was bezitter van eenige schilderijen van oude en nieuwe Meesters, van teekeningen en prenten, munten en gedenkpenningen en eene goede boekerij, die uitmuntte door eene uitgebreide verzameling van Hollandsche dichters en tooneelstukken, welke hij aan de bibliotheek der stad Haarlem heeft vermaakt. Met al deze schatten hield hij zich tot op

het laatste bezig en deelde de tevredenheid, die hij zelf bezat, mede aan degene, die hem omringden. Hij was een man van practisch godsdienstige beginselen, nederig, regtschapen en braaf, en hoezeer zijn langdurig lijden zijnen dood reeds lange had doen te gemoet zien, viel zijn eindelijk nog onverwacht verscheiden op den 17 Januarij 1841 zijnen vrienden regt smartelijk.

A. v. d. WILLIGEN Pzn.

Wij zijn nu in het bezit van zijn dagboek ¹⁾, in handschrift en zullen hem zelf aan 't woord laten, om te zien wat hij over onze stad te vertellen heeft. Men moet echter niet uit het oog verliezen, dat de Drossaard een andere levensbeschouwing had, dan de katholieken en dus verscheidene zaken en toestanden anders zag. Nimmer echter verliest hij eer, rechtvaardigheid en billijkheid uit het oog. Dit kan men reeds proeven uit de rede, welke hij uitsprak bij de aanvaarding van zijn hoog ambt.

Hier volgt het handschrift:

Aanspraak aan de leden der municipaliteit gedaan ter gelegenheid, dat ik als Drossaard van Tilburg en Goirle op het Raadhuis ben geïnstalleerd geworden op 23 Juni 1795.

Waarde medeburgers, Geachte medeburgers!

Vereerd door het vertrouwen en gelast door de keuze van het souveraine volk, wiens wil te eerbiedigen ik mij

¹⁾ Dit handschrift werd ons welwillend ter inzage en publiceering verstrekt door een naneef Dr. A. v. d. Willigen Sr. te Velp. (De Drossaard was zijn oud-oom) wien wij daarvoor hartelijken dank betuigen, te meer nog, daar, door onze bemiddeling, ook het Gemeentearchief van Tilburg in zijne belangstelling deelt. Wij hebben, volgens het handschrift, de onregelmatige spelling bewaard.

De schrijver van het voorgaande levensbericht A. v. d. Willigen Pzn., was een petekind van den Drossaard en vader van Dr. A. v. d. Willigen Sr. uit Velp.

een plicht acht, heb ik den post als Drossaard, welke mij door de ingezetenen van de Gemeenten Tilburg en Goirle plechtig en wettig is opgedragen, gewillig aangenomen, hoewel niet zonder huivering en aandoening dewijl de moeilijkheid van dien post mij niet weinig doet aarzelen.

Heden ben ik opnieuw getroffen door de zoo duidelijke blijken van algemeene goedkeuring en achting, welke gij lieden mij toedraagt. Ontvang daarvoor mijne broeders, ontvang daarvoor mijn hartelijken dank, benevens die van den secretaris Bles, mijn vriend, uit wiens naam ik hier tevens spreek en wiens medeaanstelling of bevestiging in zijnen post, mij zekerlijk des te gereeder tot de aanneming van het Drost-ampt deed besluiten, daar ik hem vooral in het moeilijke tijdvak, hetwelke wij in den jongsten winter hebben doorgeworsteld, leerde kennen, als een eerlijk, kundig, weldenkend en ijverig man, het vertrouwen en de achting der ingezetenen dubbel waardig. Weest dan ook verzekerd, mijne vrienden, dat wij van onzen kant alles zullen toebrengen wat eenigszints in ons vermogen is om aan het vertrouwen en den wil des volks te beantwoorden en om hunne achting meer waardig te maken.

Aan het handhaven der wetten en goede orde wenschen wij ons geheel en al te wijden.

Ja, vrije Bataven! uwe belangen in 't algemeen zullen ons steeds dierbaar zijn, en als uwe broeders, als ware voorstanders der edele Vrijheid, zijn wij ook ten allen tijde gereed daarvoor alles op te offeren, dan waar wij het verhoeden kunnen te dulden, dat dezelve worde onderdrukt of de billijke rechten van den mensch verkort.

Het besef der gelijkheid aller menschen weere van onze harten het allerminste gevoel van hatelijk trotschheid, dewijl wij alleen den schaal der rede en der rechtvaardigheid nauwkeurig wenschen te weegen, terwijl wij aan allen de hand van oprechte broederschap toerijken".

Hierna zullen wij Van der Willigen in zijn dagboek op den voet volgen.

A. VAN DER WILLIGEN VESTIGT ZICH TE TILBURG

1791 ¹⁾).

Nadat v. d. Willigen verhaalt wanneer en hoe hij kennis gemaakt heeft met Brabant, daar eenigen tijd gereisd en zijn oom te Haarlem bezocht heeft, zegt hij:

„Na eenige weken met genoegen te Haarlem doorgebracht te hebben, keerde ik over Rotterdam weder naar Tilburg terug. Te Rotterdam bleef ik slechts eenige dagen; met mijne ouders zoo in politieke als religieuze gevoelens ²⁾ zeer veel verschillende, was mijn vader doorgaans zeer koel tegen mij en buiten mijne familie had ik er zeer weinig kennissen. Mijn vader gaf mij eenig gemaakt zilverwerk, als mijn prillegift ³⁾, bestaande uit een paar zilvere sauskommen met schotels en van mijn zuster een paar zilveren schenkbladen, ook kreeg ik mijn aandeel in de zoogen. spaarpot.

„Te Tilburg komende vond ik, dat mijn laatst gekochte paard een zeer fraai veulen had geworpen en het nieuwe plantsoen op de heide was zeer goed aan 't groeien. Niettegenstaande mijn inkomen nu aanmerkelijk vermeerderde, leefde ik daarop bijna op de zelfde wijze als te voren. De piqueur Padberg huurde een kamer in hetzelfde huis, daar ik gelogeed was voor een paar maanden en bracht een paar paarden mede; wij hielden ons dan druk bezig met rijden te paard als met de chais en bezochten de gansche streek. Ook ging ik te Megen met de zegen visschen en vingen eens op een voormiddag omtrent de 300 pond visch. Wij zochten voor ons, wij waren met 12 personen, baars, snoek en paling uit voor ons gebruik; wij aten die te Megen op en

¹⁾ Wij zullen den heer Van der Willigen ook in zijn dagboek volgen, vóór dat hij het Drostambt aanvaardde.

²⁾ Van der Willigen was vurig patriot en sterk voor godsdienstvrijheid.

³⁾ prillegift — gift waarmede men vroeger „bestoken” werd, wanneer men alleen kwam te staan; feitelijk geschenk bij den doop.

vergaten niet om er een goed glas wijn bij te drinken. Wij hielden nog een goede zool over om 's avonds mee naar huis te nemen. Ook schonken wij doorgaans een goede zool aan het Clarissenklooster te Megen”.

Van der Willigen gaat dan weer een groote reis door het Rijnland en in Holland maken en zegt dan:

„In de maand Februari 1792 las mijn oom in de courant, dat er een buitengoed bij Tilburg te koop was; het behoorde aan den heer N. Meijnders, equipagemeester te Rotterdam. Het scheen mij nog al wel te kunnen lijken en mijn oom raadde mij om er naar te informeeren. Ik besloot dan om naar Rotterdam te gaan en er met genoemde heer zelve over te spreken. Deze vertelde mij er een hoop fraaie dingen van en de beschrijving in de courant was zoo mooi, dat ik er zin in kreeg. Men vroeg f 15.000, dus was de prijs ook niet boven mijn bereik.

„Ik sprak er met mijn ouders over en het besluit was, dat ik het zou gaan zien. Ik zette mij dan in de Oosterhoutsche schuit, vandaar nam ik een fourgon (overdekte huifkar met 2 paarden) en liet mij te Tilburg brengen, daar ik in 't begin van Maart aan kwam; het had knap gevoren en sterk gesneeuwd, zoodat het weder juist niet gunstig was om buitengoederen te zien; de rentmeester zelve was absent, doch een van zijn vrienden ging met mij mede, het lag een goed half uur buiten het dorp en ik was er reeds bij toen ik vroeg of wij er nog niet waren. Het was niets anders dan een geringe boerenwoning met eenige landerijen, een slecht bosch er bij gelegen en dat had men zoo opgevijseld, dat ik mij verbeeldde een fraaie buitenplaats te zullen zien. Ik hield er mij dan niet lang op met door de sneeuw te loopen en zou niet gaarne een vierde van de prijs, die men gevraagd had, geboden hebben. Was de prijs redelijk geweest dan zou ik er wel zin in gehad hebben, omdat het niet ver van eene uitgestrekte en hier en daar vrij goede heidebodem lag en ik misschien gelegenheid zou gehad hebben, ter ontginning, daarvan aan te koopen¹⁾.

¹⁾ Van der Willigen wilde zich op ontginningen toeleggen, waarin hij vooral door zijn oom gesteund werd.

„Ik had adres aan de heer Heshusius, toen Stadhouder en Drossaart te Tilburg. Aan dezen en zijn broeder, die er Med. Doctor was, verhaalde ik 's avonds mijn wedervaren. Die heeren spraken mij van een ander goed midden op de heide tusschen Tilburg en Dongen gelegen en eenige jaren geleden nieuw aangelegd door de heeren van Hogendorp en Reij, een Franschman, die in Holl. Dienst was geweest. Aan deze laatste (Reij de la Carle) was het verbleven en na hem Reijs-hoef genaamd.

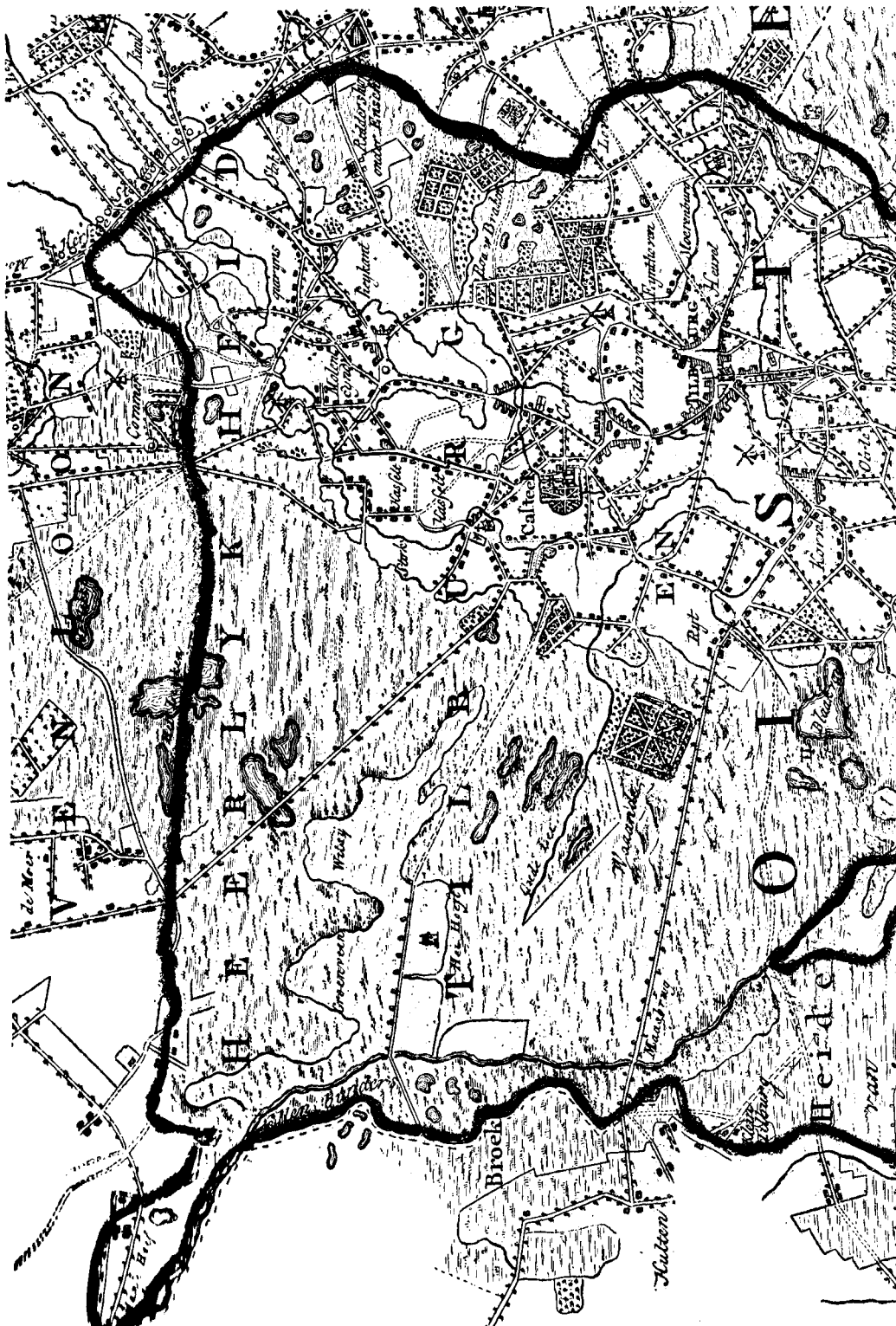
Dit goed was veel grooter dan het andere, er stond een redelijk goed buitenhuis en eenige boerenhuizen op, doch het was bijna geheel met mastboomen beplant, die er zelfs nog maar slecht op stonden; daarbij in het midden van de barre heide gelegen, zoodat ik hier ook geen zin in had ¹⁾.

„Met dat al beviel mij het dorp Tilburg en vooral deszelfs environs (omstreken) die zeer aangenaam zijn, wonderwel; de menschen schenen mij ook vroolijk en een goed soort volk te zijn; ik besloot dan hier een kamer te huren, waar ik zeer goede gelegenheid toe vond bij eene weduwe Maas, die met haar dochter en nog een andere kostganger, zijnde een oude Franschman, woonde ²⁾. Die vrouw was in haar jonge jaren keukenmeid geweest, zoodat ik er tevens ook in de kost kon komen. Dr. Heshusius die er zelve eenige jaren gewoond had, recommandeerde het huis zeer en ik huurde drie kamers en de stal met de volle kost, behalve thee, koffie, vuur en licht voor mij en mijn knecht voor f 450 in het jaar, mits van wederzijde vrij om het met een maand te probeeren.

Mijn voornemen was dan om tegen Mei aanstaande bezit van mijn nieuwe woning te kunnen nemen en weder naar Haarlem te vertrekken. Ik huurde dan een wagentje met de Joodsche slager te Tilburg tot Gorcom. De dochter van mijn nieuwe huis-

¹⁾ Een fraaie reproductie van een schilderstuk, voorstellende het Reijshof, vindt men in het jl. verschenen werk van dr. H. van Velthoven. Voor het buitengoed ziet men de familiegroep van Caspar van Breugel. Het schilderstuk is in het bezit van eene Haagsche familie.

²⁾ Dit huis stond ter plaatse waar nu het H. Hart beeld op den Heuvel staat, naast de pastorie.

waardin, die alles behalve aanlokkelijk was, nam ik mede tot Amsterdam, alwaar zij haar familie wilde bezoeken.

„Wij reden des nachts van Tilburg om 's morgens bij de postwagen van Gorcom naar Utrecht te kunnen komen. Te Gorcom komende vernamen wij tot ons leedwezen, dat de postwagen niet reed uit hoofde van de slechte weg en de schuit reeds vertrokken was. Er bleef dan geen ander middel over, dan om te wandelen tot Vianen, dat een weg is van vijf uren; de eenige zwaarigheid was onze bagage; de jood had een zware reiszak en ik een valies; weldra had mijn goede Israëliet twee menschen gevonden om die te dragen, ieder voor een gulden; wij begaven ons alzoo op weg en gingen door het zandpad. Ons Meijerijch juffertje vond er voor haar ook geen zwaarigheid in en het weder was goed. Nadat wij eenigen tijd voortgewandeld hadden, was ik zeer verwonderd, dat de man, die mijn valies droeg, niettegenstaande ik het al verscheidene malen verzocht had om langzamer te gaan, echter gedurig zoo hard hij maar kon vooruit liep, zonder mij een antwoord te geven. Ik vreesde dat hij het oogmerk had om er met mijn bagage van door te gaan. Ik was dus genoodzaakt mij uit mijn asem te loopen om hem te kunnen volgen. Dit duurde tot wij in het eerste dorp aankwamen; hier haalde ik hem in en hield hem staande, vragende wat reden hij had om tegen mijn wil zoo hard te loopen, doch ik bekwam weder geen antwoord. Ik vernam nu van lieden uit dat dorp, dat de man doofstom en niet wel bij het hoofd was en doorgaans de gewoonte had om hard te loopen en dat hij buiten twijfel te Vianen op mij gewacht zou hebben. Nu was mijn toorn eensklaps gestild. Ik had medelijden met hem en gaf hem te drinken; daar wachtte ik op mijne metgezellen, die ook niet wisten, waar ik heen was geloopt. Wij hielden nu onzen dwaas tusschen ons in, zoodat wij hem niet meer vóór Vianen kwijt hoopten te raken. Dicht bij Vianen raakten wij hem toch kwijt. Ik liet hem maar loopen en hij wachtte te Vianen, zooals men ons gezegd had ¹⁾).

¹⁾ Onze voorvaderen reisden toch niet zoo gerieflijk als wij in den modernen tijd, waar een ritje per auto naar Parijs heen en weer op één dag zeer goed mogelijk is.

Wij laten onzen Drossaard dan voor eenigen tijd in de rederijkerskamer te Haarlem en Amsterdam, om hem in April te Osch weer te ontmoeten. Hij vervolgt hierna:

„In het laatst van April ging ik naar Osch. pakte daar mijn boeltje bij elkaar en nam van vrienden en de goede lieden, daar ik omstreeks 3 jaren mijn kamer had, die dit verhuizen weinig beviel, afscheid, zette mij te paard en reed, door mijn veulen gevolgd, naar Tilburg; mijne meubelen en boeken had ik op een kar vooruitgezonden. Mijn nieuw aangelegde heide had ik aan de administratie van mijn vriend de Predikant Buschman bevolen.

Tilburg beviel nog bijzonder wel, alles was nu groen en had dus een vroolijker en aangenamer aanzien dan toen ik het verlaten had, doch ik was nauwelijks een paar dagen hier of men ontstal mij een hondje, waar ik zeer aan gehecht was, omdat ik het reeds 5 jaren gehad had, dit deed mij veel moeite.

Behalve de oude Franschman had men nog een kamer in hetzelfde huis verhuurd aan de heer Benay, gepensioneert kapitein ¹⁾ van het regiment Zwitsers. Het was een man van 38 à 40 jaren, scheen mij toe een goed character, een gezond verstand en nog al veel gelezen te hebben. Wij werden dan ook weldra zeer intieme vrienden; ik had een kleine verzameling boeken medegebracht en een slaapkamertje daar ik dezelve geplaatst had en vanwaar ik een zeer fraai uitzicht had. Een groot gedeelte van den dag hield ik mij daar met de studie bezig, de overige tijd sleten wij meest tezamen en wel meestal wandelende in de bekoorlijke bosschen van Tilburg, Enschoot, Udenhout doorlopende. Wij deelden elkander dan in hetgeen wij gelezen hadden mede, onderhielden ons daarover of over hetgeen wij zagen en deze verkering was voor mij inderdaad niet minder nuttig dan vermakelijk.

¹⁾ Wanneer men de registers naslaat, dan zal men bemerken dat Tilburg in de jaren 1780—1815 op bizondere wijze, door de gepensioneerde militairen werd uitgekozen; 't leven was er goedkoop en de omstreken schoon om te wandelen.

Ik correspondeerde ook druk met mijn vriend Schneevoogd te Haarlem; deze gaf werken in gecouleurde platen uit, zijnde afbeeldingen van bloemen en gewassen uit zijne verzameling of die van zijn vader met derzelve beschrijving in vier talen. De heer Van Geuns, professor in de Botanie te Utrecht, had hier het opzicht over en deze jonge vriend begon dan ook reeds vertoon in de geletterde wereld te maken en dit wekte mijn naijver niet weinig op. Mijn levenswijze was thans zeer geregeld en het verkrijgen van kundigheden mijn voornaamste oogmerk. Sedert ik buiten woonde had ik de gewoonte aangenomen om zeer vroeg en bijna met het opgaan van de zon op te staan. Mijn vriend Bonaj was hier ook een liefhebber van en deze tijd was voor mij, hetzij wij wandelden, hetzij ik studeerde, van zeer veel nut; ook kon ik aan de beweging, acht en tien uren en wel eens zoo veel te paard rijden zonder dat ik er eenige hinder van had. Ik had mijn veulen in de weide gedaan een half uur achter Waalwijk (dat was vóór eenige jaren hier nog het geval met bezitters van paarden L. G. de W.) en dus ruim 3½ uur van hier. Eens en somtijds tweemaal in de week wandelde ik daar 's morgens naar toe en was vóór 1 uur, wanneer wij gingen eten, weder terug. Mijn oude paard leerde ik in de chais loopen, maar dat ging niet zoo gemakkelijk, daar het zulks niet van jongsafaan gedaan had.

Daar ik, noch mijn knecht er goed mede terecht kon besloot ik het bij de eerste goede gelegenheid te verkoopen. De piqueur Padberg bood er mij hetzelfde voor als ik er voor gegeven had te weten *f* 160.

Van der Willigen krijgt dan familie op bezoek en hij is er trotsch op hen het schoone dorp Tilburg te kunnen laten zien en wandelt veel met hen in de schoone omstreken. Met zijn vriend Benaj doet hij dan een reis in Belgisch-Brabant en Luikerland.

Na 'n zeer mooie reisbeschrijving verhaalt hij dan, dat hij nauwelijks weer in Tilburg was of hij wordt op het kasteel verzocht, bewoond door den graaf van Hogendorp, heer van Tilburg en Goirle, met zijne familie. Ik had met

mijn vriend Benaij, toen wij te Tilburg kwamen wonen, een bezoek bij den heer afgelegd en wij waren er reeds verscheidene malen ter maaltijd geweest. Kortens tijd voor mijn vertrek, den 18 Juni 1792, des avonds omstreeks half acht, had ik in den tuin van het kasteel een kleine luchtbal, die ik gemaakt had, opgelaten. Een van de dames, die er bij waren, denkende dat deze luchtbal misschien niet ver van daar neder zou vallen en lichtelijk door de landlieden gevonden kon worden, kwam op den inval om op een papier-tje te schrijven, dat de vinder hem op het kasteel terechtbrengende een zesdehalf ¹⁾ tot een belooning zou hebben. Dit briefje werd er aangebonden en hiermede geraakte de luchtbal spoedig uit het gezicht. Ik had er na dien tijd niet meer aan gedacht, doch, op het kasteel komende, werd mij de luchtbal weer getoond. Dezelve was te Strokirche een dorpje bij Schwerin in Mecklenburg weder gevonden en was aldaar den 20 Juni op den middag gevonden en hebbende alzoo in minder dan 61 uren een tocht van eenige dagen reizen afgelegd.

¹⁾ Ongeveer f 2.50.

— Wij hebben gezien dat v. d. Willigen op 18 Juni 1792 op het kasteel eene luchtballon had opgelaten, gevuld met kolengas ¹⁾ of brandende lucht en dat deze in Mekkelenburg was neergekomen. De ballon had, zoo merkt v. d. Willigen in zijn dagboek op, een reis gemaakt, in 64 uren, waarover de mensch eenige dagen moet doen.

Een landman in Mekkelenburg had den ballon, met het briefje, aan den vorst van Mekkelenburg ter hand gesteld.

Deze, zoo schrijft v. d. Willigen, had den ballon aan een colonel van zijn corps, toen tertijs in 's Bosch liggende, toegezonden met last om het op het kasteel van Tilburg te bezorgen; zoo wij het zelve dan ook bekomen hadden zijnde in een kistje met het hertogelijke cachet verzegeld. Een plaats van een schelling lieten wij nu door hetzelfde canaal (v. d. Willigen bedoelt hier, langs denzelfden weg, dus door bemiddeling van den kolonel en den hertog van Mekkelenburg) aan den boer die de lugtbal gevonden had, een rijksdaalder van dit jaar toekomen.

Het overige van den zomer en een gedeelte van de herfst bleef ik te Tilburg. Wij hadden accoord gemaakt met onze huiswaardin, dat wij, wanneer wij langer dan een maand absent waren, niet meer zouden betalen, dan onze kamerhuur. Wij waren omstrent 6 weken op reis geweest naar Brabant en Luik en dit reisje had mij niet meer voor mijn helft, dan 150 à 160 gulden gekost, verteering in koffiehuzen en schouwburg enz. daarbuiten gelaten.

¹⁾ v. d. Willigen was technicus en ook natuurkundige; voor het vulen van deze luchtballon met kolengas heeft hij bepaald eene kleine installatie gehad om het kolengas te produceeren. Vóór 150 jaren had men dus te Tilburg „eene gasfabriek”, zij het op „zeer bescheiden schaal”. In een nummer van het reclameschrift voor de Gasfabriek, lezen we dat de oudste in Tilburg vóór 87 jaren gebouwd werd. Met alle respect voor den schrijver zullen we echter nog eenige jaren terug gaan.

Daar ik nu niet anders dan een jong paard in de weide had, liet ik hem (hij bedoelt z'n knecht) te meer, daar hij gelegenheid had om een goede dienst te krijgen, met de Bossche kermis over trekken en nam een kanonnier, wiens ouders te Tilburg woonden om mij te dienen en teffens, daar hij een liefhebber en kenner van vinken was om mij met de aanstaande vinkentijd te helpen, want ik had fraaije en groote netten uit Haarlem laten komen om op de druip of onder bomen te vinken.

Wij vongen er dan ook al een tamelijke menigte, dog hoezeer mij dit anders vermaakte, ik had een soort van afkeer van de wreedaardige behandeling, die men die ongelukkige diertjes doet ondergaan, inzonderheid door ze te binden en de muyk te zetten en aan het roertouw te binden ¹⁾.

Ik ging ook nog van tijd tot tijd op de jagt doch daar ik een slegt schutter was bracht ik zelden wat te huijs ²⁾. Eens echter schoot ik een vos.

Te Tilburg waren veel liefhebbers van vinken en leeuwerken vangen en zij hadden, in navolging van de jagers, wiens patroon St. Hubertus is, voor de hunne de heilige Franciscus aangenomen ³⁾. Op dien dag hadden wij een maaltijd onder elkander en ik heb mij daar op meer dan eens wel gediverteerd. (diverteeren is vermaken).

¹⁾ v. d. Willigen was meermalen teerhartig en 'n groot vriend van het recht.

²⁾ 't Is een posthume troost voor v. d. Willigen, dat er ook heden ten dage vele Tilburgsche jagers zijn, die in hun dagboek 't zelfde kunnen schrijven. Blijkens de ledenlijst van het gilde St. Hubertus uit die jaren was van der Willigen geen lid van dit gilde. Dit bevreemdt ons, want ook zijne vrienden waren lid. Het jagen schijnt hem niet zoo zeer geïnteresseerd te hebben.

³⁾ In mijn jeugd was het „vinkenslag”, nog in vollen gang. Kan iemand der oudere lezers, mij mogelijk iets mededeelen omtrent dezen heiligen Franciscusdag en de gebruiken daarbij? Hadden die „vinkenvangers” een gilde of vereeniging? Het archief van St. Hubertus is in bezit van schrijver.

De keuze van St. Franciscus als patroonheilige is te begrijpen. Hij was een dieren vriend, en zal, aangaande het blinden aan de zijde van v. d. Willigen gestaan hebben.

Ik besloot om na den vinkentijd weder naar Brussel te gaan terwijl mijn vriend Bernaaij bij vrienden in Holland ging lo-geeren. Ik verbleef te Brussel ruim 6 weken, waartoe ik kamers huurde. Ik vond Brussel een aangenaam verblijf en had er zeer vriendelijke en onderhoudende kennissen gemaakt ook onder kunstenaars. De Brusselaars verschillen niet alleen vrij wat van de overige Brabanders; maar de bewoners van het eene ge-deelte der stad verschillen aanmerkelijk van die van het andere.

Wij zullen nu v. d. Willigen even in Brussel volgen, om-dat zijn kennismaking met de Fransche vrijheidsverkon-digers ook betrekking heeft op zijn latere werkzaamheden te Tilburg.¹⁾ Tevens is het, na al hetgeen wij over dien tijd gelezen hebben wel eens aardig om een ooggetuige aan 't woord te laten. Ook vertelt hij van een gevecht te Tilburg.

Te Brussel huurde ik een kamer in het Hotel d'Hollande en ging „au grand miroir”, waar ik reeds gelogeed had, 's mid-dags voor 15 st. Hollands eten. Van de wandelingen (het was begin November 1792) kon ik uit hoofde van het seizoen nu niet veel gebruik maken, doch in den schouwburg haalde ik mijn hart ter deege op. Het Hof was reeds grootendeels ver-trokken en het nog overgebleven gedeelte benevens een menigte adellijken en grooten, verliet dagelijks de stad. Ook hier (v. d. Willigen had eerst Antwerpen bezocht) zag men veel beweging van militairen en alles kondigde de nabijheid van de Fransche vrijheid zonen aan en met welk een brandend verlangen zag ik hun komst tegemoet en bespeurde met veel genoeg, dat het-zelfde verlangen vrij algemeen plaats had onder de Brusse-laars ¹⁾).

Van dag tot dag scheen het tooneel des oorlogs deze stad meer en meer te naderen. Op een morgen, in het park willende wandelen, vond ik hetzelfde rondom vol keizerlijke troepen, meestal Uklaanen; eenigen hoorde ik onder elkaar spreken ter-

¹⁾ Als vurig patriot, zag v. d. Willigen in de komst der Franschen heil voor zijn land, maar met zoovelen, werd hij later ook bitter ont-goocheld, toen de Franschen al te zeer den baas gingen spelen.

wijl zij niet scheenen te vermoeden, dat ik Duitsch verstond en bespeurde duidelijk, dat hun moed en hoop op de overwinning zeer gering was. De Franschen scheenen de schrik onder hunne vijanden verspreid te hebben. Nu deed ik den geheelen dag niets anders dan de gansche stad rondloopen; geen caffijhuis of estaminet, daar ik dacht, dat men wat nieuws verhandelde, liet ik onbezocht; aan allerhande soort van tijdingen en nieuwsvertellers kon het in deze omstandigheid en onder 'n volk als de Brabanders niet ontbreken. Zoo verliepen er weinige dagen en eindelijk bleek het klaar, dat de keizerlijke armee retireerde. Het zware geschut, dat men al lang van verre gehoord had, naderde hoe langer hoe meer en de beweging was hier zeer groot, dog scheen mij de vrees onder de burgers zeer gering. Niet alleen ging ik dikwijls op de wal aan den kant van de Anderlegsche poort, maar zelfs wandelde ik nu en dan een goed eind weegs buiten de zelfde en hoorde ik het schieten zeer duidelijk, bijna iedere voerman of reiziger, die ik ontmoette, vroeg ik naar nieuws en waagde het somwijlen om sommige militairen te ondervragen op eene wijze, die in 't geheel mijn verlangen niet verraadde.

Op een morgen, terwijl ik den gantsche nacht eene buitengewone beweging gehoord had, verspreidde zich het gerucht, dat de Franschen reeds in aanmarsch waren en men ze al van de wallen gewaar werd.

In allerijl kleedde ik mij aan en liep naar de wal, doch zag niets anders dan een menigte wagens, met bagage, zieken en gekwetsten, waar onder er velen allernaarst uitzagen, het scheenen mij echter meest alle keizerlijken te zijn. Ik kocht eenige ververschingen om die ongelukkigen zooveel mogelijk te verkwikken en mijn voorbeeld werd door verscheidene personen gevolgd. Dit door of langs de stad trekken van Bagage, gekwetsten of krijgsgevangenen hield zoo bijna de gantsche morgen aan. Van tijd tot tijd hoorde men het gebrul van het geschut en ik begreep wel, dat de keizerlijke armée nog tusschen ons en de Franschen was. De volgende morgen echter ging ik weder buiten de Anderlegsche poort en nu zag ik van alle kan-

ten de keizerlijke armée van de hoogten naderen. Men verzekerde, dat de Fransche Generaal Dumouriez met een gedeelte van de voorhoede reeds te Bergen in Henegouwen was. De keizerlijken trokken meest om de stad en replieerden, (replieren is terugtrekken), naar men verzekerde, grootendeels op Antwerpen en Leuven. Deze retraite duurde eenige uren. In de stad vooral, in en om de caserne had ook zeer veel drukte plaats. De soldaten smecten hunne dekens en matrassen de vensters uit, vele waren dronken, vloekten, scholden en maakten misbaar, zoodat men eenigszins voor plundering beducht ging worden. De meeste huizen en winkels werden gesloten.

Ik ging omstreeks 2 uur eten, er waren pas drie à vier personen aantafel, terwijl er anders dikwijls tot twintig toe kwamen.

Nauwelijks was ik ten halven maaltijd of er werd zoo geweldig geschoten, dat ik besloot om weder naar de wal of buiten de poort te gaan kijken ¹⁾, en daar hoorde ik nu duidelijk het klein geweer; het scheenen de keizerlijke achterhoede met de Fransche voorhoede, die met elkander schermutselden. De troepen in de stad waren nu ook gereed om uit te marcheeren en men gaf hun verlot om de magazijnen te plunderen, toen ik mij omtrent het voormalig Jezuitenklooster daar een voornaam magazijn van kleederen, tuigen en wapens was, bevond; ieder soldaat droeg en sleepte hier nu zooveel uit als hij maar kon, doch alles niet medenemen kunnende, waren zij verplicht om het voor een geringe prijs aan de burgers te verkoopen. Ieder der omstaanders ongeacht zijn stand of kleeding, kocht hier wat hij maar krijgen kon en ik zag geen zwaarigheid om hetzelfde te doen. Gelukkig had ik vrij wat klein geld bij mij, nieuwe soldatenhemden aan pakken van 6 of 12 gebonden zag ik voor een Brabantsche scheling en minder het pak verkoopen.

Ik kocht dan ook een pak en wilde meer koopen maar waar er mee gebleven. Gelukkig trof ik een goed arm man, die daar dicht bij woonde. Ik kon er licht eenige schellingen aan wagen

¹⁾ Van der Willigen was niet bang, daarvan zullen we te Tilburg nog wel staaltjes zien.

(schelling is 60 centen) en kocht dan verscheidene pakken, die deze man bij zich in huis bracht. Anderen kochten zadels, too-men, sabels, rokken etc. bijna voor niets ¹⁾).

Toen de groote drukte over was liet ik ze aan mijn logement, dat niet ver van daar was, brengen en gaf er een half dozijn van aan den man, die mij geholpen had en die er wonderwel mee in zijn schik was. Ik had toen nog 4 a 5 dozijn over en die geheele boel kostte mij nog geen hollandsche drie gulden; het was wel zeer grof goed, doch voor het gebruik, dat ik er van wilde maken kon het zeer wel dienen. Ik heb er dan ook, weder te Tilburg komende, verscheidene arme lieden verschooning door bezorgd.

Zoo ziet men, dat Tilburg v. d. Willigen toch zeer na aan het hart lag en het baart dan ook geen wonder, dat hij hier zoo geeerd werd; want toen hij dus in Brussel een koopje kon doen, dacht hij 't eerst aan de Tilburgsche armen.

¹⁾ We meenen dat zoo iets zich ook in 1918, bij de terugtocht der Duitschers heeft voorgedaan.

V. d. Willigen verhaalt dan van den intocht der Fransche vrijheidszonen in Brussel:

„Nu was de stad welhaast door alle Keizerlijke militairen ontruimd. Tegen den avond kwamen er al eenige Fransche ruiters in de stad; deze wierden al spoedig door anderen opgevolgd, waarom dan ook officieren zich bij den magistraat voegden. De straten waren opgepropt vol menschen, vooral de Anderlegsche straat, de markt en daaromtrent. Nu kwamen er verscheidenen van het voetvolk, meestal Brabanders of Vlamingen en zelfs veel Brusselaars, die onder Franschen dienden, al juichende binnen, dit gejuich werd door de burgers niet onbeantwoord gelaten en de lucht weergalmdde van „Vive les Français, vive la liberté!”.

Hier ontmoetten zich land- en stadgenooten, vrienden en bloedverwanten, men vloog elkander verrukt om den hals en weldra werd de omhelzing schier algemeen. De Magistraat liet vervolgens bekend maken, dat de Fransche Armée in aantogt zijnde, de goede order vorderde, dat ieder aan dien kant daar zij moest binnen komen, licht voor zijn deur of voor zijn glaazen branden enz., doch men vernam, dat de armée niet dan den volgenden dag zou binnen rukken, maar voor de stad zou bivacqueeren, ten einde alle wanorders en ongeregelheden met de nagt voor te komen. Haast waren de koffiehuisen en herbergen vol, alles was vreugde en geestvervoering en nu hoorde ik voor het eerst door vrije Franschen de Marseillaansche marsch en diergelijke liederen zingen en bij dit alles werd de goede orde op een schier ongelooflijke wijze in het oog gehouden. Met verwondering zag ik verscheidene keizerlijke soldaten te voorschijn komen, het waren ook meest alle Brabanders en Vlamingen, die, niet verkiezende om hun land te verlaten, agtergebleven waren en zich verschoolen hadden en dezen vermeijden zig alsmede onder de vroolijke hoop.

Een goed gedeelte van den nacht bracht ik zoo in vreugde door en het was al tegen den morgen, toen ik mij een weinig ter rusten begaf, doch voor den dag begon was ik er al weder uit en ging naar de Anderlegsche poort, want ik wilde de Franschen binnen zien komen. Nauwelijks was het dag of dit geschiedde en hoewel zij de gantsche nagt in het open veld hadden doorgebracht, zagen zij er zeer wel uit en wierden met gejuich verwelkoomdt (sic.)

Eenige generaals en hoofdofficieren, waaronder ook de generaal Dumourriez, voorafgegaan door een fraaij krijgsmuziek traden nu ook aan het hoofd van een schoon corps cavallerie binnen. Ziedaar dan de zegepralende Fransche Armée, maar weinige uren van de Hollandsche grensen.

's Avonds was de schouwburg ook vol Franschen, waarvan er eenige, eer het scherm opging, op het tooneel klommen en vrijheidsliederen aanheften, waarvan het refrain door de geheele menigte herhaald werd. In de koffiehuzen speelden officieren, burgers en soldaten onder elkander, alle waren „frères et compagnons”.

Ik zag ook eenige Bataven, die in het jaar 1787 ¹⁾ uit Holland geweken waren; zij hebbende zwarte rokken met blauw uitgemonsterd, deze vleijden zig nu ook met de zoete hoop van eerlang weder zegenpraalende in het vaderland te zullen terugkeeren ²⁾. In de logementen en aan de publieke tafels, was het

¹⁾ v. d. Willigen was, zooals reeds opgemerkt een enthousiast man voor de Fransche vrijheid; toen dan ook later in Tilburg de vrijheidsboom werd geplant, zette hij in Tilburg danig de boel op stellen, zooals wij later, in een door hem geschreven boekje „Een Volksfeest in Tilburg” zullen zien.

²⁾ In 1787 waren vele patriotten moeten vluchten, w.o. ook Pieter Vreede, die later ook naar Tilburg kwam. In de genoemde bescheiden is ook een brief van een patriot, die met een zeker genoeg mededeelde, dat hij als overwinnaar flink de kanonnen op Heusden zou richten en dit waarschijnlijk ook wel gedaan zal hebben, trouwens eens verdreven kwam hij met de overwinnende Franschen Nederland binnen.

ook vol vroolijke menschen en men zag hun daar doorgaans gerne want over het algemeen betaalden zij goed. Op de markt wierd ook de vrijheidsboom opgericht en natuurlijk ging ik daar ook naar kijken. Eenige monniken uit het minderbroederklooster dat daar dicht bij is, had de nieuwsgierigheid ook hier heen gelokt; nu zou om de boom gedanst worden en eenige Fransche soldaten namen ook een paar monniken bij de hand; ik voegde mij er bij, zoodat ik aan de eene hand een soldaat en aan de andere een monnik had en zoo danste ik voor het eerst van mijn leven al juichende en zingende onder de vrijheidsboom, doch of het de Eerwaardige Paters wel zoo van harte ging als mij is een andere vraag.

De aanhoudende drukte en doormarsch van troepen, veelal met muziek, maakte het hier dan regt vroolijk en weldra vernam men, dat de overwinnaars ook meester van het kasteel van Antwerpen waren. Het was omtrent half November, toen de Franschen hier binnen rukten en de eene zegepraal volgde nu de andere op.

Van der Willigen beschrijft dan, hoe alles op z'n Fransch werd ingericht en hoe er Jacobijnen clubs werden opgericht, maar merkwaardig voor den dagboekschrijver, hij was het niet met alles eens, zoo vond hij, wat in het Jacobijnenblad „Le père Duchesne” stond al te ruw, ook was hij scherpzinnig genoeg om de edele uit de onedele bedoelingen te schiften, want zoo schrijft hij:

„Vrijheid, gelijkheid, broederschap was de aanhoudende kreet, de algemeene leus. Met dat al beviel mij juist alles, wat ik zag en hoorde zoo volkomen niet en mij dacht, ik zag wel eens menschelijke driften en bij oogmerken onder het masker van edele beginselen; ik wachte mij echter van overluid daar over te denken, mijn meisje had ik echter mijne aanmerkingen nu en dan medegedeeld; doch zij was het in 't geheel niet met mij eens en dit gaf zelfs aanleiding tot oneenigheid, zoodat zij mij in eene

vrij scherpen brief een ringetje, dat ik haar geschonken had, terug zond ¹⁾).

Zoo ging in die dagen, toen de politiek oververhit was, de politiek zelfs boven de liefde.

Van der Willigen vertrok toen naar Antwerpen, ging er de fraaie collecties schilderijen in de kerken bezichtigen en keerde daarna naar Tilburg terug. Hij vervolgt dan:

„Te Tilburg werd ik omringd door nieuwsgierigen, welke mij naar den staat van de Fransche Armée en de geestgesteldheid in Brabant vroegen. Want in de Meijerij was men sedert lange over die stiefmoederlijke behandeling van het Hollandsche gouvernement gantsch niet tevreden ²⁾ en haakte er zeer naar verandering; over het algemeen was men er dan zeer verlangende naar de Franschen. Na eenige order op mijn zaken te Tilburg gesteld te hebben, ging ik naar Haarlem”.

In Haarlem ging v. d. Willigen zich op eenige kunsten en wetenschappen toeleggen, hij werd lid van een Physisch College, woonde de proeven in Teijlers genootschap bij, alsook de ontleedkundige les in de anatomiekamer; verder teekende hij en schilderde en bezocht de schouwburg in Haarlem en Amsterdam; ook kocht hij boeken en eenige natuurkundige instrumenten.

¹⁾ Ofschoon Van der Willigen later nog wel met andere meisjes heeft kennis gemaakt is hij ongetrouwd gebleven; het ondervondene te Brussel schijnt hem geen prettige herinneringen nagelaten te hebben. Dit zijn echter confidenties waarop wij niet verder ingaan.

²⁾ Zulk een ontboezeming van 'n scherpzinnig tijdgenoot die tevens Brabant kende en het lief had zegt toch meer dan vele bladzijden uit de hedendaagsche boeken over den Generaliteitstijd.

Daarna zien we v. d. Willigen weer in Tilburg.

„In het voorjaar van 1793 te Tilburg teruggekeerd zijnde, vond ik daar een zeer sterke bezetting van Pruisische troepen, zoodat er in sommige huizen tien of twaalf ingekwartierd waren. In het huis, alwaar ik mijn kamer had, was een onder-officier met eenige manschappen; die onder-officier vertelde mij veel van zijn heldendaden, zeide Holland wel te kennen als zijnde aldaar in het jaar 1787 geweest. Hij vergat niet om daarbij terdege op de patriotten te schelden en ik achtte het niet raadzaam om hem tegen te spreken. Hij scheen nog al meer kennis te hebben, dan men van iemand van zijn stand zou verwachten en had mij reeds een en andermaal verzocht om in mijne boekenkamer te mogen komen; dit niet kunnende weigeren, had ik het een en ander, dat hem zou kunnen ergeren, zorgvuldig weggesloten, doch twee, in gips afgegoten, portretjes van Hugo de Groot en Johan van Oldebarneveld, waren er onverhoeds blijven hangen. Op een morgen bij mij komende viel zijn oog op die portretjes en hij vroeg mij wie het waren; ik vreesde dat hij dezelve zoude kennen, doch waagde het om, zonder bedenken, te antwoorden, dat het Luther en Calvinus waren; gelukkig, werd ik geloofd. Luther vond hij echter niet erg gelijkend. Om alle verdere aanmerkingen te vermijden, nam ik ze echter weg en hing er eene landkaart voor in de plaats; weldra werden wij echter van de lastige gasten bevrijd.

Mijn vriend Schreevoogd bleef nog eenige dagen bij mij te Tilburg en dewijl ik met verscheidene lieden aldaar meer en meer gemeenzaam bekend raakte en veel vriendschap bij hen genoot, zooals aan de huizen van Vreede, den Tex, Verbunt en anderen, beviel mij die plaats hoe langer hoe meer, bijzonder ook om haar zoo aangename omstreken en ik besloot om er mijn verblijf te vestigen en er, zoo zich daartoe de gelegenheid aanbod een huis te huren.

Zekerlijk, menschen van smaak voor letteren en kunsten en wetenschappen vond men er weinig, doch mijne boeken vergoeden mij dat gemis. Met microscopische waarnemingen en natuurkundige proeven bleef ik mij ook nogal bezighouden.

De Graaf van Hogendorp, Heer van Tilburg en Goirle, daarin ook eenige liefhebberij hebbende, kwam ik dikwijls bij hem op het kasteel en liet daar andermaal eene kleine luchtbal, gevuld met ontvlambare lucht, op, doende daaraan insgelijks een briefje, doch van die luchtbol hebben wij nooit iets vernomen.

Nadat v. d. Willigen een paar maanden te Tilburg gebleven was, ging hij weer een reis, ditmaal naar Duitschland, ondernemen met den zoon van Pieter Vreede, Paulus genaamd en diens leermeester, genaamd Klein.

Ofschoon deze reisbeschrijving een juweeltje op dit gebied is, zullen wij dit manuscript terzijde leggen, omdat het geen betrekking op Tilburg heeft.

Van der Willigen vervolgt na deze reisbeschrijving:

„Den (hij heeft vergeten den datum in te vullen) October 1793 te Tilburg teruggekomen zijnde, deed zich de gelegenheid voor daar een huis te huren, dat mij tamelijk aanstond, ik nam die gelegenheid waar en huurde het voor f 180 's jaars, om met half April, zijnde daar de gewone verhuistijd te betrekken; het huis had vier, en daaronder twee zeer ruime kamers, beneden en boven een groote, die voor mijne boekenkamer vrijwel geschikt was, eene groote tuin, stalling en andere gemakken. Bij de Wed. Maas zeide ik nu mijne kamers op tegen het voorjaar en vertrok tegen November weer naar mijn oom te Haarlem.

Omstreeks half Maart 1794 werd het tijd om voor het oprigten van mijn huishouden te Tilburg en vooral voor den tuin, die mij groenten en vruchten moest opleveren te zorgen en ik ging er te dien einde henen; eene bejaarde dienstmaagd, welke ook bij mijn oom gewoond had, doch die in de Meijerij thuis hoorde, was mij aanbevolen, vooral als zeer wel de keuken verstaande en ik huurde haar. Mijn huis en vooral mijn boeken-

vertrek in orde zijnde, woonde ik daar met veel genoeg, het staat te plaatse genaamd de Heuvel, zijnde een ruim plein aan het inkomen van het meest bewoonde gedeelte van het dorp, aan die zijde, de voorzijde van mijn huis was door eenige zware en hooge lindeboomen beschaduwd.

Niet lang woonde ik hier zoo stil en rustig. De krijg veroorzaakte weldra te Tilburg veel gewoel, de fabrieken leden daardoor ook aanmerkelijk, zoodat er veel werkvolk ledig liep. Om hierin te voorzien besloot de regeering (het gemeentebestuur) een gedeelte van de heide aan het dorp behoorende, tot aanleggen van bosschen te doen ompitten en bereiden en in de commissie om dit te bewerkstelligen werd ik, benevens eenige andere ingezetenen benoemd en ik nam dezelve gaarne op mij.

Hiermede ving Van der Willigen zijn zegenrijke arbeid te Tilburg aan, om na eenige maanden tot Drossaard (burgemeester) gekozen te worden.

Wij zullen hem nu op den voet in zijn arbeid te Tilburg volgen, alsook nog meer van zijn rechtschapenheid kunnen getuigen. Het verhaal laat ook het licht vallen op verscheidene persoonlijkheden te Tilburg uit die jaren; verscheidene familienamen zullen we tegen komen.

De Franschen komen in Tilburg; zij eischen 50 vette ossen, honderd vette schapen en eenige oxhoofden genever. — Dank zij Van der Willigen komt de gemeente er met één vaatje genever af. — Het rampjaar 1794. — Een kleine veldslag in de Oisterwijsche baan.

1794.

In den nazomer kwam ons terugwijkende leger uit Brabant hier reeds door. Eenige Hannoversche troepen en het corps Fransche emigranten van Beon bleef eenigen tijd te Tilburg in bezetting en wij werden zeer door inkwartiering gedrukt ¹⁾). Ik voor mij had echter nog al geen reden voor klagen, dewijl ik doorgaans geschikte menschen trof. Te dier gelegenheid had ik ook kennis gemaakt met een officier van de Emigranten, die zich „Le Chevellie de St. Leger” noemde, een zeer hupsch en aardig jonkman, die veel liefhebberij en smaak had; wij werden dan ook regt hartelijke vrienden en de tranen vloeiden wederzijdsch toen wij afscheid namen, daar ik hem, aan een afgelegen post ²⁾) de wacht hebbende 's morgens vroeg kwam zeggen, dat de Fransche patrouilles zich reeds in het nabij gelegen dorp Alphen vertoond hadden en zekerlijk weldra hier zouden komen, gelijk ook geschiedde.

¹⁾ In het Tilburgsche Gemeente-archief liggen hierover nog bewijzen te over; Tilburg heeft veel moeten betalen en de gemeente was zoo slecht bij kas, dat zij zelfs na 20 jaren met de schuldeischers, dat waren de ingezetenen, nog betalingen te regelen hadden. Bij het nazien dezer stukken hebben wij altijd den indruk gehad, dat er nog schuldeischers zijn geweest, die nooit betaald zijn, ofwel hunne aanspraken hebben laten vallen (kwijtgescholden).

²⁾ De afgelegen post zal wel het wachthuis aan den Heikant zijn geweest, dit wachthuis hield verbinding met het wachthuis op de Veldhoven en dit weder met de hoofdwacht op den Heuvel.

Gedurende eenige dagen waren wij in de onaangenaamste toestand, als tusschen de twee legers ingelegen zijnde en dan door de Staatschen of geallieerden en dan weder door de Fransche patrouilles bezocht wordende welke men beide moest te vreden stellen.

Eenige der voornaamste ingezetenen en daaronder de Predikant, de Hr. Heuvel ¹⁾ hadden reeds de wijk naar elders genomen.

De regeering (het Gemeentebestuur) vond het raadzaam, om alle lieden tot het bestuur van zaken geschikt, in deze hachelijke tijdsomstandigheden af te vragen, of zijn voornemens waren te gaan of te blijven, ten einde de noodige schikkingen, na bevind van zaken, te benemen.

Tevoren had men mij reeds lid van het corpus of vergadering der notabelen, vooral om de belastingen te regelen, gemaakt en daar ik nu verklaarde, niet te zullen vluchten, maar ten dienste van de regeering gereed te zijn, benoemde men mij, als goed Fransch verstaande tot toegevoegde of adjunct, terwijl die (v. d. W. bedoelt de secretaris Isaac Bles) juist niet zeer vlug in het Fransch was. Ik nam die post gewillig aan en dezelve verschafte mij, althans in het begin, schier dag en nacht werkzaamheden, welke veel al van eenen zeer onaangenaamen aard waren. Nauwelijks was ik in mijn ambt getreden of ik werd 's nachts op het raadhuis verzocht, zijnde er eene requisitie van eenen franschen commissaris van oorlog ingekomen, waarin mij onder zware bedreigingen (Liberté, Egalité ou la mort, stond boven den brief)²⁾, gelast werd om den volgenden morgen naar het hoofdkwartier te zenden vijftig vette osschen, honderd vette schapen, eenige oxhoofden genever enz. De regeering wel wetende hoe gereed (vlug) men in dien tijd met de guillotine was, oordeelde het allergevaarlijkst om te weigeren,

¹⁾ Hier wordt bedoeld ds. D. Heuvel, predikant der Ned. Herv. Gemeente.

²⁾ v. d. Willigen neemt, naar aanleiding van die zware bedreigingen een loopje met het devies „Liberté”, dat boven den brief prijkte.

niettegenstaande wij kort tevoren nog eene aanschrijving van den gouverneur van Den Bosch ontvangen hadden om volstrekt aan geene requisitiën van den vijand te voldoen doch men liet ons zonder bescherming, dus verviel zulk een aanschrijving als van zelve. Ik voerde echter een andere reden aan om te weigeren; namelijk, dat indien men ons zoo gereed bevond om te geven, men daaruit lichtelijk zou besluiten, dat wij het rijkelijk hadden en er dan aan het geven geen eind zou zijn, zoo lang wij nog iets bezaten; dat ik ook zeer wel wist, dat er bij dergelijke gelegenheden doorgaans veel wordt gevraagd, omdat er gemakkelijk veel wordt afgedongen ¹⁾). Ik stelde dan voor om te schrijven, dat wij buiten de mogelijkheid waren om aan dien eisch, aangaande de osschen en schapen te voldoen, doch om onze bereidwilligheid te betoonen gaarne een vaatje genever zonden. Lang werd er gearzeld om hierin toe te stemmen, doch eindelijk besloot men al huiverende toe en ik stelde zulk een brief. Het liep, zooals ik gedacht had, wel af, doch weldra kwam er een tweede requisitie om voerage voor de paarden. Ik stelde voor om dit alweer op dezelfde wijze te behandelen en te zeggen, dat wij reeds genoegzaam uitgefouageerd waren, hoewel wij daardoor juist zooveel nog niet geleden hadden. Voorts bood ik mij aan om den brief zelve naar het hoofdkwartier te Alphen te brengen en te zien of ik daar veel van onze goede gezindheid, maar onvermogen te spreken niets zou kunnen uit richten ten onzen voordeele.

Dit werd goedgevonden en ik zette mij bij het aanbreken van den dag te paard, hebbende den brief in mijne kleederen verborgen om geen gevaar te loopen bij de patrouilles van den kant van Breda welke mij ook zouden hebben kunnen bejegenen. (Men ziet, v. d. W. was niet bang, de W.).

Tusschen Riel en Alphen, op de heide zijnde, zag ik van verre reeds een corps troepen, ik reed op dezelve in, erkende die op

¹⁾ v. d. Willigen was een groot liefhebber van kunsten en wetenschappen, maar de handel had hij toch ook van huis uit medegekregen. Die algemeene kennis is Tilburg ten goede gekomen.

een zekeren afstand voor Franschen en toonde, naderbij gekomen zijnde mijn brief voor den Generaal te Alphen gelegen, deze was er zelve bij, benevens den commissaris van oorlog, men behandelde mij vriendelijk en verzocht mij om met hun terug te rijden, dewijl zij voornemens waren om naar Tilburg te gaan. Aan het hoofd van een corps huzaren en rijdende artillerie, met een paar stukjes geschut, kwam ik dan Tilburg weder inrijden en daar het onderweg begon te regenen, had men mij, hoezeer ik ook bedankte een mantel van een onderofficier omgehangen.

Dit alles beviel mij niet zeer, dewijl dit het voorkomen had, alsof ik de Franschen afgehaald en in Tilburg binnengeleid had, welke gevaarlijke gevolgen kon hebben, wanneer de andere partij zegenpraalde.

Ik stapte met den generaal enz. aan een logement op den Heuvel af ¹⁾, deed hem en zijn volk ververschingen geven en 't noodige voor de paarden. Ik sprak van den slechten staat van ons dorp, maar goede gezindheid en wij ledigden te samen den beker toen eenige pistoolschoten, die niet ver af schenen ons eensklaps deden opspringen. De troepen zaten dadelijk te paard en nu bemerkte ik, dat de uitgezette voorposten op de Oisterwijksche weg, aan den ingang van het dorp met eene vijandelijke patrouille aan den gang geweest waren ²⁾. Alles rende daar toen op in; ik hoorde het geschreeuw en verscheidene schoten en mij herinnerende hoe ik Tilburg ingekomen was, ging ik dadelijk naar mijn huis, daar dichtbij staande. Mijne dienstmaagd had het schieten wel gehoord en daarom het huis voor aan de straat afgesloten, doch was nu zeer gelaten aan

¹⁾ Dit logement was het hotel „De Gouden Zwaan” van Dionysius Botermans. Het is dus een historisch feit in Tilburg's hotelgeschiedenis, dat hier de Franschen den eersten voet op Tilburgschen bodem zetten. De inkomst der Franschen was hier zeer kalm en vredelievend want men dronk samen een pint. De idylle werd echter eensklaps verbroken.

²⁾ Deze kleine veldslag, waarbij eenige dooden vielen, vond plaats, in de Oisterwijksche baan, even over het kanaal, tegenover het zich daar nu bevindende restaurant „Zomerlust”.

het gereedmaken van de pot. Ik zeide haar, dat zij er misschien niet van zou gebruiken, dewijl ik, indien de Franschen moesten vluchten, genoodzaakt was om mede te gaan. Ik beval dan ook mijn knecht dadelijk 't paard weder te zadelen; pakte, zoo spoedig doenlijk het een en ander te samen en ging toen heen om naar den uitslag van de schermutseling te vernemen. Niet lang bleef ik in het onzekere: de Franschen hadden den vijand op de vlucht gedreven en brachten eenige paarden, waarvan er deerlijk gewond waren, als buit mede, hiermede keerden zij dadelijk naar Alphen terug ¹⁾.

Op het slagveld vonden wij eenige dooden van beide zijden en een paar, die nog leefden, maar zeer gekwetst waren. Dadelijk deed ik den dorpschirurgijn halen, noch deze verklaarde, gelijk ik wel dacht, de wonden doodelijk, de eene een knappe jongeman van de Hanoveranen, een houw in het hoofd hebbende, gaf dan ook spoedig den geest, doch de andere die ook zwaar in het hoofd en aan het lijf gewond was, lag nog tot den avond te zieltogen. Eenig geld, een zilveren horloge enz. dat sommigen nog bij zich hadden, liet ik op het raadhuis brengen.

's Avonds kwam er nog een emigrant aan zijn scharlaken monteering wel te erkennen uit het koren kruipen, hij was slechts licht gewond; ik deed hem verbinden en hij vreesde, dat wij hem aan zijn vijanden zouden uitleveren; doch toen ik hem zeide daartoe geene roeping te hebben, nam hij dankbaar den weg naar Boxtel alwaar hun corps lag. Den volgenden dag kregen wij een brief van den generaal Compere, met wien ik den vorigen dag gehandeld had. Men was zeer misnoegd en hield mij voor niet minder dan een spion, die, terwijl de officieren in de herberg en het volk aan het voederen der paarden was, den vijand begunstigd had om hun te overvallen. Vooral omdat ik goed Fransch sprak, vermoedde men, dat ik tot de emigranten behoorde. Men dreigde om dan weldra een bezoek te zullen komen geven, dat ons gansch niet aangenaam zou zijn. Daar zat

¹⁾ Vergissen wij ons niet, dan berusten in het Tilburgsche museum eenige herinneringen aan dezen veldslag, welke daar opgegraven zijn.

ik nu, zooals men zegt, tusschen twee stoelen in de asch. Maar daar ik mij niets te verwijten had, verantwoordde ik mij op een vasten en onbeschroomden toon en zond die verantwoording, door eenen brief van de regeering vergezeld, dadelijk af ²⁾).

Men kwam vervolgens ook weder en ik bemerkte, dat de Commissaris van oorlog „Mongenot”, een kerel, die men slechts behoeft te zien om hem te mistrouwen, misnoegd zijnde, dat ik hem den duim niet wilde zalven, hier onder stookte, doch ik ging recht door zee en sprak stout; de generaal was een ronde vent, en alles liep dan ook zonder onaangenaamheden voor mij of het dorp af.

Wij bleven nog eenigen tijd, zonder aan het een of ander land meer te behooren, doch weldra kwam het Fransche legercorps genaamd „L'Armée du Nord”, met eene zeer groote macht naar de Hollandsche grensvestingen afzakken en wij hadden te Tilburg aanhoudend zeer zware inkwartierungen en ik had daardoor zeer veel te doen, dewijl ik aan het hoofd was, van al wat de militaire zaken betrof.

Niettegenstaande de schoone beginselen, die de Fransche Republikeinen predikten, pleegden hunne krijgslieden hier en daar vrij wat ongeregeldheden; zij roofden niet alleen in de huizen en eischten geld onder bedreigingen, maar zij namen in het begin zelfs de menschen hunne schoengespens, ringen en horloges af, gelijk dit onderanderen te Tilburg geschied is. Naderhand was er geen gelegenheid meer toe, omdat niemand dergelijke dingen meer bij zich droeg. Ik reed naar Hilvarenbeek, alwaar de generaal Pichegru lag om daarover te klagen; hij ontving mij vriendelijk en gaf mij een „saufe garde” mede, welke mij nogal van nut was. Zekerlijk, dat waren de troepen van de voorhoede, w.o. men naar het scheen, de ruwste en slechtste

²⁾ In de Provinciale archieven vond ik, dat v. d. Willigen ook van den gouverneur in Den Bosch, eene terechtwijzing kreeg, zelfs eene procedure over eene daad in functie gepleegd; hij zat met z'n goede bedoelingen „werkelijk tusschen 2 stoelen”. Van beide zijden bleek echter, dat hij eerlijk en oprecht gehandeld had.

had, doch onder de anderen waren er ook al, die het zeer bont maakten, behalve nog de knevelarijen van sommige generaals, zooals onder anderen Soviac, die naderhand 's Bosch commandeerde en die men daar „schobbiak” noemde, hij ging kreupel aan een kwetsuur en zag er hatelijk uit.

Bij al die oorlogsplagen, kwam hier nog de „Roodeloop” ¹⁾, die zeer toenam, vooral in de onderhoorige gemeente van Goirle, alwaar een aanmerkelijk gedeelte der bevolking daaraan overleed.

Het jaar 1794 was dus voor Tilburg in velerlei opzicht een rampjaar. v. d. W. zal er echter nog meer van vertellen.

¹⁾ Zie ons artikel „Het rampjaar 1794, een donkere bladzijde in de geschiedenis van Tilburg, in de N. Tilb. Crt. van 16 Nov. 1930. In Sept. 1794 stierven 81 personen, in October 180, in November 56 en December 40 personen aan de roode loop, dat is ongeveer 4 pct. der bevolking.

VRIJHEID. GELIJKHEID. BROEDERSCHAP.

De Leden der Vaderlandsche Societeit van Tilburg onder de Zinspreuk:

*Staatsbraband, moe van slaavernij,
Verklaart in 't eind zichzelf vrij.*

Verklaaren bij doezen tot hun Medelid

den Burger

A van der Willigen

Tilburg den 22 August 1795.

Het Eerste — jaar der Bataafsche Vryheid

J. Klein Secretaris.

Gebrek aan levensmiddelen. — Tilburgers met lange baarden. — v. d. Willigen woont de belegering van 's-Bosch bij. — Menscheneters in Tilburg.

1794. — Na de gevreesde ziekte, de roode loop, beschreven te hebben, vervolgt v. d. Willigen:

„Gebrek aan levensmiddelen moest natuurlijk hand over hand toenemen, door de duizenden, die men schier dagelijks boven de gewone bevolking te spijzen had, terwijl genoegzaam geen toevoer van elders kwam. Aan zout en zeep kregen wij het eerste gebrek, het baardscheren ging dan moeilijk. In onze sociëteit ¹⁾, die ook den naam van „Vaderlandsche” aangenomen had, besloten eenige leden dan om hunne baarden te laten groeien; sommige beweerden, dat men zulks niet vol zou houden. Men verbond er zich dan stellig toe, onder verbeurte van een tractement voor dengeenen, die zich 't eerst zou scheeren of op een andere wijze zijn baard inkorten en werden te dien einde commissarissen benoemd om tweemaal 's weeks inspectie der baarden te houden; dit duurde verscheidene weken en wij begonnen tamelijke sikken te krijgen, die van sommigen, waaronder ik behoorde, stonden goed, doch van anderen inzonderheid van meer bejaarden, bevielen niet en zelfs had er een drie kleuren: bruin, rood en grijs. Wij noemden die de Nationale. De waard van het huis, waarin wij onze sociëteitsvergadering hielden, was aan het vrijen, en daar zijn baard, die ook wat begon te grijzen, aan zijn meisje niet beviel, besloot hij om zich te

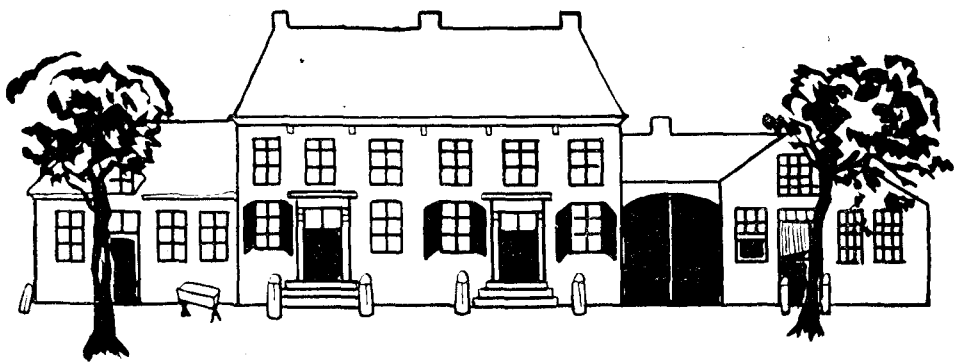
¹⁾ In Tilburg was ook reeds in de 18e eeuw eene sociëteit evenals er in de 17e eeuw ook „toebakshuizen” waren. Wij hebben hier voor ons een bewijs van lidmaatschap van de Vaderlandsche sociëteit.

De sociëteit veranderde, naar gelijk der tijdsomstandigheden, van naam, om bij het koninkrijk der Nederlanden in 1813, Concordia te heeten en 1843 werd het Philharmonie (sociëteit) tot op heden.

scheeren en het tractement gewonnen te geven; behalve hij, zaten wij daarbij allen met onze baarden nog aan; doch vervolgens de zeep ook weer verkrijgbaar geworden zijnde, scheerde zich de een voor de ander na, ik echter behoorde tot de laatste. Dit stond in dien tijd niet geheel vreemd, want in het Fransche leger zag men er ook verscheidenen met baarden en daar ik dagelijks met de Franschen moest omgaan, had men mij geaden om mij op dezelfde wijze als de Fransche geëmployeerden bij het leger te kleeden, teneinde de soldaten meer ontzag voor mij zouden hebben; dit deed ik en bevond mij er wel bij, gesterkt zijnde door de authorisatie en order, die ik mij van den commandeerenden generaal had weten te bezorgen. Op het bureau van militaire zaken zijnde, had ik een blauw laken buis en lange broek aan en eene zoogenaamde blauwe „bonnet de police” met goudgeborduurd op en was ook van een groote sabel voorzien.

Ik schroomde dan ook niet om mij soms wijzerig, niet alleen tegen soldaten, maar ook tegen officieren te verzetten en de wetten aan te halen, waartegen zij handelden en welke wetten ik altijd bij de hand had.

Wij hadden te Tilburg een hooi- en broodmagazijn en twee huizen voor de ambulante hospitalen van welke hospitalen het eene naast en het andere over mijn deur was.

Over de zeer ongetrouwe administratie van deze magazijnen en hospitalen geklaagd hebbende, werd mij door den generaal Pichegru het opzicht daarover gegeven; bij gebrek van eenen commissaris van oorlog. Daar ik mij met geen slingsche handelingen ophield, had ik aan dien post wel niet anders dan groote last, doch ik was daardoor in de gelegenheid om Tilburg van het noodige voor de troepen te voorzien en van vele requisitiën te bevrijden, terwijl het een en ander werd aangevoerd van die dorpen, welke, van den grooten weg afgelegen, genoegzaam door eene doormarsch leden.

De assignaties veroorzaken een zeer groot ongerief, waarbij nog kwam de invoering van het maximum, naar hetwelke de waren voor eene daarbij bepaalden prijs in assignatiën moesten verkocht worden, want wij leefden nu reeds geheel onder de Fransche wetten.

De boeren brachten nu hunne waren niet meer ter markt en verborgen, zoowel als de winkeliers, zooveel mogelijk hetgeen zij nog hadden ¹⁾).

In Brabant was alles genoegzaam op en Holland was nog gesloten. Bij al deze rampen was het echter tusschenbeide nog het leven van vroolijke Franschen. Veeltijds 's avonds, hoewel vermoeid en afgesloofd, daar ik dikwijls genoegzaam geen tijd had om te eten, werd er bij een glas bier of brandewijn, gebonjourd, gezongen en gedanst, of wij hadden concert en zelfliehebberij comedie, zijnde daartoe hier een vrij goede zaal en decoratiën. Door den invloed der geestelijken mochten er echter niet anders dan jongens spelen, die zich dan als vrouwen verkleedden. De invloed der geestelijken, thans minder zijnde,

¹⁾ Men had toen ook gelegenheid om te hamsteren, zooals wij in den oorlog 1914—1918. Heeft daarvan iemand een dagboek gehouden, 't zou veel stof voor latere verhandelingen geven.

Wat de assignaten aangaat, daaraan houdt eene volle doos in ons gemeentearchief nog de onaangename herinnering levendig.

Uit particulier bezit ontving ons persoonlijk archief ook eene collectie assignaten; uit de familie Wed. A. B. Mutsaers AZn., welke tegen assignaten laken geleverd had, doch deze nooit heeft kunnen inwisselen.

speelden er ook meisjes. Ik zelve heb toen een en andermaal medegespeeld, onder anderen in een zinnebeeldig stukje door Pieter Vreede vervaardigd en toepasselijk op de omstandigheden ¹⁾). De heer Vreede en zijne kinderen speelden daar ook in. Onder de Franschen, waarvan er verscheidenen hier gestationneerd waren, had men goede en aardige jongens en ik vergat dan de verregaande onaangenaamheden, waaraan ik telkens was blootgesteld, zooals, op een nacht te bed liggende, toen een kerel en vrouwspersoon, die ik aan hunne spraak voor Franschen erkende onder bedreiging inkwartiering bij mij in huis vorderden, zonder van een behoorlijk order voorzien te zijn; ik weigerde dat uit mijn vengster (venster) en hij, dronken zijnde, sprak van de glazen te zullen insmijten en ik van dan mijn geweer, dat ik bij de hand haalde, op hem te zullen gebruiken. Dit deed hem, na veel razen en tieren afdienzen, doch den volgenden morgen moest ik bij den commandant komen; men had mij beklaagd van op een verdediger van het vaderland met geladen geweer te hebben aangelegd en de zaak geheel anders dan naar waarheid voorgedragen. Mij werd huisarrest aangezegd tot de zaak onderzocht zou zijn en ik kreeg dag en nacht een schildwacht voor mijn kamer. Dit duurde echter maar zeer kort. Ik verantwoordde mij naar genoegen en zegepraalde, terwijl de onderofficier, die 's nachts op een geweldige wijze in mijn huis had willen dringen, in mijn bijzijn terdeeg de ooren werden gewasschen. Gedurig had ik moeilijkheden met de Franschen, zoowel officieren als soldaten en geëmployeerden bij de Armée, zijnde de doormarsch der troepen aanhoudend en daardoor de inkwartiering zeer sterk. Vooral was ik in gedurigen strijd met de commissarissen van oorlog, gardemagasin en dat soort van volk, om hunne onzedelijke vorderingen en knevelarijen tegen te gaan; zij waren gewoon, dat men hen hier en daar de handen vulde. Dit wilde ik niet, omdat men dan aanhoudend moet geven en er alzoo weinig mede wint. De gene-

¹⁾ Van der Willigen doelt hier op een tooneelspel, toepasselijk op de vrijheid door de Franschen gebracht en door Pieter Vreede vervaardigd.

raals wist ik doorgaans tot vriend te houden, kwam met de wet voor den dag, als de aan hen ondergeschikten niet wel wilden, was dit niet genoeg met bedreigingen van beklag, en stoorde men zich daar niet aan, dan beklaagde ik mij en meestal met goed gevolg.

De generaal Dardenne die naderhand in Den Haag gelegen heeft en eenigen tijd in Tilburg commandeerde, commandeerde vervolgens een gedeelte van het leger, dat 's-Bosch belegerde en lag te Vlijmen”.

Van der Willigen verhaalt dan, hoe hij met eenige Tilburgsche vrienden naar de loopgraven rondom 's-Bosch ging, uitgenoodigd door Generaal Dardenne, hoe hij bij den Schout te Vlijmen at, terwijl de kanonnen op Den Bosch voor tafelmuziek zorgden. Men bood zelfs aan om de lont te ontsteken van de kanonnen, die op den Bosch vuurden, maar daar bedankten de Tilburgers toch voor „dewijl we, zoo zegt v. d. Willigen, niet dan met aandoening konden denken aan den toestand, waarin onze goede vrienden in 's-Bosch zich bevonden”.

De Tilburgers hebben toen nog een avontuur gehad, want toen zij per ongeluk te dicht bij het fort Isabelle kwamen, floten hun de kogels om de ooren en slechts een snel te paard wegrijden bracht hen buiten schot. v. d. Willigen had nog het ongeluk, dat zijn paardentuig brak en een der huzaren hem moest helpen.

Toen op 9 Oct. 1794 's-Bosch aan de Franschen was overgegeven, ging v. d. Willigen aanstonds de toestand daar opnemen, want hij was, daar hij er zelf vroeger in garnizoen had gelegen, zeer nieuwsgierig te weten wat het beleg vernield had. De stad zag er wel deerlijk uit, maar niet zoo erg als hij zich had voorgesteld. De St. Joris doelen, waar hij kamers had gehad, waren vernield.

De tocht naar 's-Bosch had echter voor v. d. Willigen nog een ander doel, hij wilde n.l. zien of de gevulde magazijnen van Den Bosch niets voor Tilburg te missen hadden.

„De schaarschte van levensmiddelen te Tilburg, zoo zegt hij,

werd door de overgave van 's-Bosch weinig vergoed, ofschoon ik wel het een en ander kon krijgen. Vooral kregen wij schier totaal gebrek aan zout, hetzelfde, door de gewoonte, tot zulk een dringende behoefte geworden zijnde, is dat gemis al een zeer groot ongerief.

Kennis hebbende aan een secretaris van generaal Sovide in 's-Bosch commandeerende, schreef ik hem over dit gebrek en eenige toezegging bekomen hebbende reed ik met een kar daar henen en bracht die geladen met zout, dat ik duur betaald had, als eene bijzondere gunst terug. Weldra openden zich echter andere wegen om dit en verscheiden andere waren van elders te bekomen, kunnende men met contant geld zeer veel doen, dewijl de assignaten in algemeen miscrediet waren en niet zonder reden, want geheele wagens vol, waarop dezelve aan riemen, als gewoon papier, lagen, volgden daarmede de Armée, gelijk ik die onderscheidene malen te Tilburg gezien heb.

De strenge koude, bij de aanhoudende inkwartiering van zoovele duizenden soldaten, maakte, dat men ook gebrek kreeg aan droog hout en aan turf, doch dit werd door het kappen in de dennenbosschen, waarvan Tilburg wel voorzien is, vergoed en dit hout werd groen verbrand. De koude deed ook veel nut, dewijl daardoor de aanstekende ziekte ophield, hetgeen voor mij bijzonder van belang was om de hospitalen in de nabijheid van mijn woning, die ik dagelijks verplicht was te gaan bezoeken, behalve dat de dagelijksche omgang met het voortdurig aankomend krijgsvolk mij gedurig aan besmetting blootstelde, hoezeer ik ook de gewone behoedmiddelen gebruikte en doorgaans dagelijks schoon linnengoed aandeed. Ik heb gezien, dat de zieken van de wagens in het hospitaal, naast mijn deur komende, niet konden wachten tot zij in huis waren, maar reeds aan de deur gingen zitten om zich van den bloedigen afgang te ontlasten. Door de ellende, die ik dagelijks zag, raakte ik als 't ware er tegen verhard en veel minder gevoelig. Een andermaal had ik amputaties en dergelijken zien verrichten. De chirurgijns waren doorgaans goed en zeer handig; eens op een Zondagnamiddag alleen thuis zijnde, terwijl mijn knecht naar de

kerk was en ook in het hospitaal verscheiden oppassers (infirmiers) oproerig waren, kwam men verzoeken om behulpzaam te zijn bij het trepaneeren van een huzaar, die in het naburig dorpje Enschoot gewelddadigheden plegende, daar gansch niet vriendelijk ontvangen was en een zwaren slag op de hersenen ontvangen had. Dezen man hielp ik vasthouden, 't was een sterke kerel, en hield hem het hoofd vast, in het begin, toen de huid van de hersenpan losgemaakt was, kermde hij geweldig doch weldra was hij geheel onbewust van zich zelve (bewuste-loos). Na verloop van eenige weken was hij geheel genezen.

In dit hospitaal heb ik eens menschen vleesch zien eten; een gezonde jongen van 16 a 17 jaar, die onder de ziekenoppassers diende, was, met eenige zijner kameraden op de plaats gaande door een hunner bij ongeluk doodgeschoten; zijn lijk diende de chirurggijs om zich in de ontleedkunde te oefenen en daar het vleesch er zeer wel uitzag kreeg men daarbij den inval om er den apothecar van het hospitaal een Parijsch fatje en nog een dergelijke geemplooyeerden op te onthalen en men maakte een ragout van dat vleesch, waarvan die heeren met smaak aten. Ook een der chirurggijs proefde er van, niettegenstaande hij het wist, doch toen de twee, die men het voor kalfsvleesch opgedischt had, hoorden, dat zij menschen vleesch gegeten hadden, begonnen zij bijna te braken ¹⁾.

Wij zullen in 't vervolg nog zien, dat Tilburg wel blij mocht zijn, spoedig van die „vrijheidsheeren” verlost te zijn.

Van der Willigen schrijft dan terecht: „De herinneringen van zoovele treurige tooneelen des oorlogs en de niet zelden zeer onaangename bezigheden, welke mij dagelijks te beurt vielen en druk werk verschaften, gaan tevens gepaard met zeer aangename herinneringen; hij had de overtuiging voor de plaats iets te hebben kunnen doen.

¹⁾ De oorlog had veel dwaasheden en ongerechtigheden mede gebracht, welke hun invloed op de Noord-Brabantsche bevolking niet gemist hebben. Geen wonder, dat er na die jaren vele mistoestanden moesten worden opgeruimd en meermalen hard moest worden opgetreden, door geestelijke en wereldlijke personen.

De Fransche nonchalance vergeet 'n zieke soldaat. Uit 'n geheim stuk. Van der Willigen ontmaskert een Fransche verificateur van assignaten. Hij wordt tot Drossaard gekozen. De Tilburgers bouwen eerepoorten en vieren feest.

1795.

Zooals de stormen alle namen, welke men op 't oeverzand of in de duinen heeft geschreven, gelijk strijken en de zeevloed alle loopgraven en zandkasteelen, door de jeugd op 't strand aangelegd, vereffent, zoo hebben ook de stormen van den tijd, alle leed uit vroeger eeuwen doen vervagen. Dat is wel goed; 't is een licht in den tijd, dat het zuchten en weenen van onze voorouders, we behoeven slechts tot grootvader of grootmoeder te gaan, voor ons zoo weinig effect meer hebben. Dat leed is vervaagd.... omdat de tijd voor ons weer nieuwen voorraad brengt.

Zoo zijn ook de herinneringen aan de jaren 1793—1813 vergaan, als de kleuren van het blauwe satijn, waarvan Nederlandsch groote componist, Gottfried Mann, zoo gaarne zong. Tilburg heeft aan den Franschen tijd geen aangename herinneringen; dat getuigt ons v. d. Willigen; die getuigenis stemt tot dankbaarheid, die nooit mag vervagen en ons tot richtsnoer moet dienen naar betere tijden.

„Après nous le deluge” dachten de Fransche horden, ze hebben Tilburg niet alleen met de assignaten, maar ook met het redderen van vele zaken laten zitten.

Van der Willigen zegt dan verder:

„Toen reeds dit hospitaal opgebroken was en het huis alleen nog maar diende om de transporten zieken, die er van tijd tot tijd kwamen en door chirurgijns en oppassers geleid werden, voor een nacht te huisvesten, bleek mij eens de verregaande onachtzaamheid van de heeren. 's Namiddags, toen zulk een

transport 's morgens vertrokken was kwam het mij, op mijn plaats zijnde, voor, dat ik smeulend stroo rook en vermoedde, dat men het vuur in het hospitaal niet goed had uitgedaan. Ik ging er dan in en vond inderdaad, dat men van het stroo uit de kribben op het vuur had geworpen en dat er nog veel stroo om den schoorsteen lag; dat ook hetzelfde vuur zou kunnen gevat hebben en brand veroorzaakt zou hebben. Ik liet mijn knecht komen om dit te bezorgen en ging nu ook zien of er in de overige vertrekken geen gevaar was. Het vuur was daar wel uit, doch onder een hoop stroo zag ik eenige beweging en dacht eerst, dat er een hond of kat onder gekropen was, maar bevond bij nader onderzoek, dat het een zieke was, die mij met een bleek gelaat en groote holle oogen aanstaarde toen ik hem ontdekte. Deze ongelukkige had men vergeten en nu was hij vooral door koude en gebrek bijna stervende. Wij brachten hem bij mij in huis bij een goed vuur en gaven hem eenige verkwikkingen, waardoor hij weldra aanmerkelijk bijkwam, zoodat ik hem tegen den avond naar een huis voor enkele doortrekkende militairen geschikt, kon laten brengen en een paar dagen daarna naar het hospitaal te Breda doen transporteren.

Tusschen al deze misère vond v. d. Willigen ook wel eenige verpoozing en de Tilburgers met hem, want zoo vervolgt hij:

„Aan luidruchtige vermaken ontbrak het ook niet. Wij hadden gedurig volksfeesten en eene liefhebberij comédie, waarop ik ook eenige malen speelde. Niemand, zooals billijk is, bevrijd zijnde van inkwartiering, veroorloofde ik mij echter om voor mij van de geschikste uit te kiezen. Gelijk ik dan ook gedurende eenige maanden een paar zeer aardige jongelieden behoorende bij de geëmployeerden der armée alhier gestationneerd bij mij in huis gehad heb.

De Generaal Daendels in 's-Bosch zijnde vormde men daar een comité, waaronder zich onderanderen bevonden de Heeren Irhoven, van Dam, Gogel, Pieter Vreede, G. A. Visscher en

Hespe. Het hoofdmerk was om zelve de omwenteling in Holland te bewerken en dus de Franschen voor hunne moeite te bedanken. Men was reeds bezig met het aanwerven van krijgsvolk en opzamelen van penningen ten dien einde, tot welke opzaming de heeren Adriaan van Overveld te 's-Bosch wonende en mijn persoon schriftelijk door den Generaal Daendels gemachtigd werden. Wij hadden daarmede een begin in die stad gemaakt en konden door vrijwillige inschrijving reeds op ettelijke duizende (guldens) staat maken ¹⁾); toen wij, 's avonds aan een vroolijke maaltijd zittende ons gansche plan verijdeld zagen. De Generaal Daendels en zijn adjudant Hespe werden daar vanwege de Fransche volksrepresentanten in 's-Bosch het arrest aangezegd en wij, vernemende, dat het was uit hoofde van de voorgenomen onderneming, vreesden, dat ons hetzelfde lot te wachten stond en gingen uiteen, doch het bleef bij die twee heeren en dit was dan ook genoeg om onze pogingen te verijdelen. We bespeurden dus al vroeg, dat het de Franschen niet te doen was om ons vaderland te bevrijden, gelijk zij voorgaven,

¹⁾ Dit geheime stuk vermeld ook verscheidene Tilburgers en de bedragen; elk Tilburger werd met een nummer aangeduid; de sleutel van deze lijst berustte bij v. d. Willigen.

Zoo teekende Pieter Vreede voor f 2000; v. d. Willigen f 600; H. W. Daendels f 2000; G. A. Visscher f 2000; v. Lanschot (Den Bosch?) f 250; de Gebr. van Rijkevorsel ieder voor f 250; de Wijs (bedoelt zal worden Hein de Wijs uit 's-Bosch) f 20.

Zoo waren reeds 15 à 16.000 gld. bijeen.

De aanhef van de intekenlijst luidt:

„De onderstaande met veel genoegen gezien hebbende uit de proclamatie van den generaal majoor der brigade Daendels, van 21 Oct. 1794 oude stijl, dat de Hollandsche patriotten opgeroepen worden om zich te wapenen, hetgeen de vernietiging van het despotisme in ons vaderland moet terugbrengen, engageeren ons om te contribueeren, zoodanige penningen op eens, ofwel in zoodanig kort tijdsbestek als agter onze nummer zal zijn gesteld, waarvan den Burger, aan wie wij dezelve zullen ter hand stellen eene geheime lijst zou houden en ons quitantie geven.

's-Bosch, 4 Brumaire 3de jaar der Republiek.

Volgt zegel en handtekening van Daendels.

maar om hetzelfde te overmeesteren en hun voordeel mede te doen.

Men durfde dat echter niet hardop denken, maar moest, om aan geen ergere knevelarijen en mishandelingen blootgesteld te zijn nog dikwijls zeggen „aap wat heb je mooie jongen”. Tilburg was, door zijn volkssocieteit waarvoor een bord stond met de Jacobijennuts, de driekleurige vlag enz. beschilderd in eene zeer goede reuk. De Franschen hadden daar natuurlijk den vrijen toegang. Men las er republikeinsche geschriften, men hield aanspraken, enz.

Van der Willigen wordt schepen van Tilburg.

Van der Willigen die onze stad, in zijne kwaliteit van commissielid voor militaire zaken, van grooten dienst was geweest, was daardoor voorbestemd om tot hoogere posten te komen, wanneer er eene vacature was. Hij zegt daarvan:

„Eene schepenplaats ¹⁾ in de rechtbank van Tilburg en Goirle vacant zijnde, werd ik door het volk ter vervulling van dien post verkozen, met verzoek om tevens den secretaris betrekkelijk de militaire zaken te blijven assisteeren. Insgelijks werden tot schepen der twee gemeentens voorn. door het volk gekozen de heeren den Tex en Pieter Vreede en dus drie protestanten, hetgeen sommigen der dweepachtigste roomschgezinden echter niet zeer naar den zin was; doch de invloed van de vaderlandsche societeit een soort van club, waaronder zich de verlichtste en redelijkste bevonden en die van 'n aantal andere was zoo groot, dat de tegenkantingen van eenige dweepers weinig invloed had.

Den 15 Mei 1795 werd ik gecommiteerd ter quatierversgadering en vervolgens tot die van de vier quartieren die te St.

¹⁾ Schepen was in die jaren ongeveer zooals wethouder in onze dagen, met dit verschil dat een schepen ook rechter was in de plaatselijke rechtbank.

Udenrode werd gehouden; mijne medegecommitteerden waren Pieter Vreede en Jan Pannebakker.

Daar het hier altijd met Fransche militairen nog zeer druk bleef, gaf mij zulks meer wek en niet zelden moeilijkheden, dewijl ik eenmaal voorgenomen had om mij zoo stipt eenigszins mogelijk overeenkomstig de wet te gedragen en mij dan tegen alle onredelijkheden en knevelarijen in de administratie aankante; ik leerde dan ook de Franschen meer en meer, maar niet op de voordeeligste wijze, kennen.

Daar er onder de assignaten veele valsche in omloop waren, had men amptenaren gezonden, die verificateurs der assignaten genoemd werden, zulk een kregen wij ook hier. Zeer veel had men reeds voor assignaten moeten leveren, zoodat bijzondere personen, zoowel als de Gemeentekas daarvan rijkelijk voorzien waren. Wij moesten dien burger-verificateur voor Gemeentensrekening een lokaal bezorgen om zijn bureau te houden en hij had niet weinig omslag. Ieder liep met zijne assignaten daarhenen. Verscheidene werden af- en andere goedgekeurd. De verificateur behield de afgekeurde en daar de assignaten toen nog waarde hadden ontstond het vermoeden of het alle wel valsche waren die men afkeurde; het viel mij niet moeilijk om daar de proef van te nemen en ik deed zulks. Voor leveranties, door de gemeente gedaan, hadden wij reeds een aanmerkelijke som in assignaten ontvangen en wel in boeken, zooals zij gedrukt en niet van een gesneden waren; deze vellen nu sneed ik aan assignaten. Wij hadden ze allen van den paijeur, (betaalmeester) ontvangen; zij waren dus waarschijnlijk goed; doch zoo zij valsch waren, dan moesten zij ook alle valsch zijn; doch ook van deze keurde de verificateur er een gedeelte af en een ander goed; en nu was zijn rijk hier uit.

Het koren, inzonderheid de rogge, door de buitengewone consumptie zeer duur en schaarsch geworden zijnde, bezorgde ik door mijne familie in Holland eenige lasten van daar naar Tilburg. De groote voorraad rijst, die ik in den zomer van het vorige jaar op gedaan had kwam mij nog zeer wel te pas voor mijn gezin.

Van der Willigen wordt Drossaard.

Nu was de tijd gekomen dat Van der Willigen de hoogste positie in Tilburg zou gaan bekleeden; in de jaren, dat hij in onze stad (toen een dorp van plm. 8500 inwoners, het voornaamste dorp van Brabant) was, had de bevolking rijkelijk de gelegenheid gehad om zijn edel en rechtschapen karakter te leeren kennen en tevens zijne groote geven van verstand; hij was een man, van wien men met reden kon zeggen: „Prevoir c'est regner”, ofwel „The right man on the right place”.

Wij laten den nieuwen Drossaard zelf weer aan 't woord:

„Den 21 Juni 1795 werd ik door de stemgerechtigden, in de groote kerk (de kerk van 't Heike) te Tilburg opgekomen, tot Drossaard van die gemeente gekozen, iets dat ik volstrekt niet gedacht had, dewijl toen de gemeente op een klein aantal na uit Roomschgezinden bestaat en men dus natuurlijk een geloofsgeenoot aan het hoofd der regeering zou verkiezen; doch het scheen men begreep, dat ik de gemeente van meer dienst kon zijn gelijk ik die door het weigeren der requisitiën, het beletten van Fransche knevelarijen en gewelddadigheden in de daad reeds van veel dienst geweest was. Op dezelfde wijze werd ik dan ook te Goirle, met Tilburg eene regtbank uitmakende tot Drossaard verkozen ¹⁾).

¹⁾ De uitslag der stemming was:

A. W. Dams 132 stemmen; A. v. d. Willigen 220 st.; Jan Baesten 37 st.; Cons. Verbunt 9 st.; Joh. P. Pessers 70 st.; Joseph Verbunt 2 st.; P. Vreede 10 st.; Aug. Verbunt 2 st.; G. Dams 3 st. en verder eenige Tilburgers 1 stem, die mogelijk wel op zich zelf gestemd hebben.

In Goirle had v. d. Willigen 47 van de 77 stemmen.

Dat naast de bekwaamheidsidée, ook het gevoel van vrijheid naar voren kwam bij deze stemming blijkt wel, dat ook W. A. Dams, die een medewerker van v. d. Willigen was, veel stemmen verkreeg. W. A. Dams was katholiek, doch voor zijn tijd sterk „geavanceerd”.

Een zoon van Pieter Vreede schrijft dan later aan v. d. Willigen, over W. A. Dans inlichtende, dat deze zich weer maar in zijn omgeving geschikt heeft en weer kerkmeester is geworden.

Het was een opstandige en oproerige tijd in die dagen en alles moet in het licht van dien tijd gezien worden.

Ter gelijker tijd werd de secretaris Iz. Bles als secretaris van beide gemeentens door het volk in zijn post geconstitueerd.

Hoezeer ik verscheidene gegronde bedenkingen tegen het aannemen van dien post inbracht, met aanbieding van op dezelfde wijze, als tot hiertoe de militaire zaken te blijven waarnemen, zoolang de omstandigheden zulks zouden mogen vorderen, drong men echter zoodanig bij mij aan, dat ik tot die aanneming besloot, temeer wijl mijn vriend Bles, die reeds verscheidene jaren secretaris van Tilburg en Goirle was, beloofde de noodige inlichtingen te zullen geven en te zullen helpen.

De proclamatie, waarbij ik als Drossaard van de pui van het Raadhuis werd geproclameerd, ontving men dan ook met gejuich en vervolgens ter raadsvergadering zullende verschijnen, werd ik door de schutterij, door gecommiteerden uit de burgerij en door eene verbazend groote schare van mijne woning, waar men 's nagts eene eereboog had opgericht, afgehaald en naar het raadhuis geleid. Voor het Raadhuis vond ik insgelijks eene eereboog opgericht en zoo met streelende eere en vreugdebewijzen gehuldigt.

De eerboog welke voor mijne woning was opgericht, pronkte met een lofdicht, insgelijks werden mij vazen en bloemen door jonge meisjes aangeboden en 's avonds was het feest en danspartij.

Bij dit alles herinnerde ik mij echter zeer wel, hetgeen ergens een Fransch wijsgeer zegt: „qu'il est plus facile de monter à une place eminente, que de s'y maintenir”, hetgeen ik aldus vertaalde:

„Wordt ons een post van rang en aanzien toebetrouwd, men komt er ligter toe, dan dat men die behouwd” en dat het vooral in eene post als deze zeer moeilijk is om in de gunst van 't volk te blijven.

7 jaren lang heeft Van der Willigen het Drossaardambt vervult; als rechter beschikte hij zelfs over leven en dood der inwoners, over wien hij recht moest spreken.

Wij zullen in 't vervolg zien, dat hij zijn taak, als rechter, zonder vrees of blaam, vervulde.

Toen A. v. d. Willigen tot Drossaard gekozen was, kwam aanstonds de gemeenteraad ¹⁾ bijeen om plannen te beramen om het nieuwe hoofd der gemeente eene schitterende ontvangst te bereiden; ook de Vaderlandsche societeit, waarvan v. d. Willigen een voornaam en werkzaam lid was, kwam bijeen en richtte een verzoek tot het gemeentebestuur om het heuglijk gebeuren den volke van Tilburg bij klokgelui bekend te mogen maken.

Naar aanleiding van dit verzoek, werden de vorsters met de volgende proclamatie op pad gestuurd; op verscheidene pleinen en de voornaamste straten werd dit voorgelezen, nadat een gongslag attentie had verzocht.

VRIJHEID — BROEDERSCHAP — GELIJKHEID

De municipaliteit van Tilburg aan alle degeene, die deze zullen zien of hooren lezen: Heil en Broederschap!

Alzo ons op het oogenblik bij een adres van de leden der Vaderlandsche Societeit alhier wordt versogt om daar het souvereine Volk van Tilburg op gisteren weder van zijne wettige en onregtvaardig ontnomen regte gebruik heeft gemaakt en uit deszelfs boesem een Drossaard en secretaris heeft verkoosen dit heuglijk evenement met klokkengelui te vieren en den volke bekend te maken.

Gedaan ter municipale vergadering alhier Tilburg den 22 Juni in het eerste jaar der Bataafsche vrijheid.

Ter ordonnantie van deselve

Isaac Bles, secretaris.

(naar het origineel in het Gemeentearchief)

Zooals v. d. Willigen in zijn dagboek aanteekent hebben de

¹⁾ De Gemeenteraad had in den Franschen tijd den naam van „Municipaliteit”.

Tilburgers bij die gelegenheid verscheidene eerebogen opgericht; daarin zijn zij altijd echte bazen geweest; er werd in de cafe's gedanst en de Drossaard gaf 'n paar uur extra permissie, hetgeen toen zeer zeldzaam was; de herbergen moesten in die dagen 's avonds om 10 uur gesloten worden. Een zeer voornaam feest werd gevierd in de Tilburgsche Comedie ¹⁾).

In de plechtige installatievergadering van den gemeenteraad hield de nieuwe Drossaard een hooggestemde rede. In het eerste gedeelte van dit dagboek hebben wij reeds den inhoud daarvan medegedeeld.

Nadat v. d. Willigen de plechtige installatie beschreven heeft vervolgt hij:

„Bataafsch Braband, deselfde regten vorderende als de overige Provinciën wilden niet meer als generaliteitslanden beschouwd worden en onder de plak van de Hoogmogende (in den Haag) staan. Eene commissie uit deselve werd hier dan ook geweigerd te erkennen en een weggelopen schoolmeester, die men wilde herstellen, niet aangenomen, hetgeen men gemakkelijk doen kon, dewijl zijn tractement uit de dorpskas betaald werd, gelijk het schoolhuis aan de gemeente behoorde; dit een en ander veroorzaakte eenige moeilijkheden en verschafte mij werk”.

Een vrouwspersoon dat wegens geweldige dieverij reeds lang gevonnist was om gezeseld en gebrandmerkt te worden was door de tijdsomstandigheden in de dorpsgevangenis blijven zitten. Eindelijk werd dat vonnis uitgevoerd, hoeseer de Franschen zeer tegen die wijze van strafoefeningen waren en er zich zelfs tegen wilden versetten, temeer wijl de gedetineerde uit het land van Luik zijnde, Fransch sprak en middel had geweten om de alhier gestationeerde Franschen ten hare voordeele te stemmen, in weerwil daarvan ging alles echter geregeld zijn gang.

¹⁾ Deze comedie, waarin een zeer goed Tilburgsch dilettantengezelschap uitvoeringen gaf, stond op de plaats waar nu de ingang van de Willem II-sstraat is, tegenover het gebouw van Publieke Werken.

V. d. Willigen teekent dit aan als de eerste strafoefening onder zijn hoofdbestuur. Hij heeft echter later slechts een paar malen streng behoeven optetreden.

Dan vertelt hij nog het een en ander over zijn verkiezing als plaatsvervanger onder de Representanten van Bataafsche Brabant, 16 Aug. 1795; hij vervolgt dan:

„In Augustus 1795 werd ik tot plaatsvervanger onder de representanten van Bat. Brabant benoemd, waarvan mij door de prov. Representanten van het volk van Bat. Brab. van wege H. H. mogenden kennis werd gegeven in een brief ged. 16 Aug. 1795. Gelukkig, dat ik geen plaats behoefde te vervangen, dewijl ik mij voor dien post niet berekend gevoelde hoewel ik zekerlijk van de minste der broederen wel niet zou geweest zijn. Hoevelen dachten toen niet, dat hun uil een valk was.

De befaamde centrale vergadering ook omtrent dien tijd in den Haag vergaderd zijnde, werd ik benevens mijn vriend Ant. Jozef Verbunt van wegens Tilburg daar henen gecommiteerd. Willem Hubert, een van de Bossche gecommiteerden, met wien wij te Tilburg reeds overhoop gelegen hadden, zocht mij verdacht te maken als niet warm genoeg maar slijmerig zijnde, doch werd door mijne wederleggingen tot zwijgen gebracht. 's Hertogenbosch werd toen Brutus Bosch genaamd, door die van de Ultra republikeinsche partij, waartoe Hubert c.s. behoorde.

Den 11 Aug. 1795 te Goirle zijnde en aldaar met de geregtsdienaars eene inspectie op de nabij gelegen heide doende, zagen wij op eenigen afstand, naar het scheen een menschelijk lichaam aan eenen boom hangen; spoedig liepen wij erhenen en bevonden, dat het een vrouwspersoon was, nog warm zijnde; zij had eenige daar liggende zoden opeengestapeld, naar het scheen, en zich daarvan bediend om aan een stevigen tak van dien berkeboom de strop vast te maken en van de door haar gemaakte hoogte aftetreden. Dadelijk sneden wij haar af en bemerkende, dat er nog eenig leven in was, wreven wij haar ter bevordering van de circulatie op verscheidene deelen des ligchaams; dit eenigen tijd herhaald zijnde bespeurden wij, dat de ademhaling

terugkeerde en hier geene andere middelen bij de hand hebbende, zelfs geen slokje water, zond ik den geregtsdienaar naar het dorp, om zoo spoedig eenigszins mogelijk met een kar terug te komen. Intusschen bleef ik met wrijven voortgaan en een schaapherder ontdekkende riep ik hem, om wat water te halen, maar dit was hier niet te krijgen, dan op een aanmerkelijken afstand. Terwijl kwam de kar met het noodige stroo daarop en wij leiden de vrouw, naar het scheen omstreeks de 50 jaren en die eenige bewustheid had gekregen, daarop en lieten haar naar Goirle brengen, waar haar verder zooveel mogelijk geneeskundige hulp werd verleend, zoodat zij weldra geheel bij kwam. Armoede had aanleiding tot deze wanhopige daad gegeven; haar gansche bezitting was in een klein mandje, dat zij aan den arm droeg; voedsel had zij niet meer en zij behoorde te Hoogstraten tehuis. Wij voorzagen haar van spijs en drank, herbergden haar dien nacht, doende haar den volgenden dag naar Poppel brengen, om zoo verder te worden vervoerd. Dit geval bekend geworden zijnde, beschonk men mij met eenen zilveren gedenkpenning van wege de maatschappij tot redding van drenkelingen te Amsterdam ¹⁾. Eenen geruimen tijd daarna vernam ik met veel genoegen dat de vrouw nog in leven en in betere omstandigheden was, zij scheen met spinnen den kost, hoe schraal ook, te verdienen.

De handelingen van vele zoogen. warme republikeinen bevielen mij niet altijd; het personeel eigenbelang straalde daar te dikwijls duidelijk door, maar wat men er ook van zeggen mogt, de bewoners van de Generaliteitslanden hadden geen ongelijk, om zich over het bestuur voor 1795 te hunnen opzigte te beklagen en de Heerlijke regten zoogen. waren niet vrij te pleiten van knevelarij, doch voorheen met den heer van Tilburg en Goirle vriendschappelijk verkeerd hebbende, was ik meermalen, naar billijkheid zijn voorspraak en poogde dikwijls het spolieeren ²⁾ zijner bosschen te beletten en dat niet zonder vrucht,

¹⁾ Een zeer merkwaardig feit, voorwaar!

²⁾ spolieeren = beroven.

doch hij gedroeg zich jegens mij onoprecht. Van de 800 gulden, die den Drossaard van Tilburg als jaarlijks tractement was toegelegd, genoot ik niet meer dan 500 gulden, de overige 300 gulden kwamen in gemeentenskas en waren er in dezen tijd ter gemoetkoming van buitengewone kosten wel noodig. Op deze 300 gulden maakte de Heer van Hogendorp aanspraak en ik kon hem deselve niet besorgen en vermogt dit ook niet en immers behoorde die Heer ook tot de Patriottische partij die de staatsomwenteling had helpen bewerken.

Hoe gematigd en verdraagsaam ik ook op het stuk van Godsdienst was, kon ik het zoo min den Gereformeerden als de Roomschegezinden altijd naar hun genoegen maken. Men haspelde over de kerken; de Roomschen hadden twee zoogenaamde kerkenhuizen te Tilburg, zij wilden er ook de oude parochiekerk, door de Gereformeerden gebruikt wordende nog bij hebben. Ik was hier tegen ten zij men aan de Gereformeerden een ander geschikt gebouw bezorgde en tevens een geschikt lokaal voor het Raadhuis, gevangenissen enz. waartoe een gedeelte van de kerk en toren waren ingerigt ¹⁾. De dweepzucht verstond weinig reden, doch ik werd door het belang ondersteund. De Roomschen tot de kerk aan de Veldhoven behorende en dus te ver van de oude parochiekerk afwonende om er gebruik van te kunnen maken, verkozen niet om in eenige onkosten dien aangaande te deelen, de zaak bleef dus onafgedaan.

In 1796 bij de verkiezing van den burger I. B. Verheijen, rentmeester te Loon op Zand tot volks representant in de kiesersvergadering te Tilburg ontstaan er vrij hevige beroeringen, men meende dien man door een kabaal veto enz. te moeten weren. Het hof van Justitie in den Bosch bemoeide zich daarmede en ik word ter verantwoording voor het zelve als Drossaard een en andermaal geroepen, doch verdedigde mij genoegzaam en staaf die verdediging door volledige verklaringen; twee mijner

¹⁾ In 't jaar 1684 werd een gedeelte van de kerk tot secretarie en vergaderlokaal voor schouten en schepenen ingericht. De gevangenis was op de eerste verdieping van de toren.

vrienden echter, W. Dams en C. den Tex werden op de gevangendoor voor een poos gezet en ontslagen zonder verder in rechten vervolgd, doch kwamen er ook, dewijl het aan genoegzame bewijzen ontbrak en er zeer veel op de wettige handelwijze van de kiesvergadering te zeggen was, met het betalen van eenige onkosten af.

Eenige priesters en nonnen en andere emigranten hadden onder anderen de wijk van Frankrijk naar Tilburg genomen; het Fransch gouvernement dringt aan om deselve te verdrijven; ik kon er echter niet toe besluiten om dese ongelukkigen verder te vervolgen, te meer daar dese mij voorkwamen goede lieden te zijn en zig zeer ondergeschikt gedragen. Zij verwijderden zich dan wel voor een poosje, doch daar zij hier bij vrienden huisvesting en ondersteuning vonden, verzette ik mij tegen hun wederkeeren niet. Onder hen bevond zich eene vrouw die zeer aardig zong en wij zongen dikwijls te samen op het concert, want zij was kundig in de muziek en gaf zich gaarne de moeite om mij mijne partij te leeren. Een hupsch en vriendelijk jonkman tot de familie behoorende werd mijn bisondere vriend. Zijn gelaat en innemend voorkomen waren alleen genoeg om een gunstig denkbeeld van hem te geven en voor hem te pleiten. Ik was, hoewel van andere politieke begrippen, zoodanig in het vertrouwen van dese lieden gevestigd, dat zij het geld, dat zij van hunne bloedverwanten in Frankrijk kregen, aan mij deden adresseeren, dewijl hunne eigen naam niet mocht gebruikt worden. Nog kreeg ik bij mij een jonkman, die in het vorige jaar als geemployeerde bij de armée (het leger) bij mij was ingekwartierd geweest en thans de requisitie ontvluchtte; hij behoorde alsmede tot de Koningsgezinden partij, doch echter niet tot de emigranten en vond, na eenige maanden bij mij te hebben doorgebracht, gelegenheid om naar zijne ouders terug te keeren, hebbende eenige amptenaren wat gematigder gemaakt, door hen de hand te vullen.

DE DROSSAARD VERBETERT IN TILBURG HET SCHOOLONDERWIJS

Het schoolonderwijs, zoo gaat Van der Willigen voort, over het algemeen in de Meijerij en ook te Tilburg zeer gebrekkig ingericht zijnde, bemoeide ik mij insonderheid ook om dat te verbeteren. Dit moest langzamerhand geschieden en vooral ook door medewerking van verlichte lieden ¹⁾). Wij begonnen dan ook met andere schoolboeken in te voeren. In het begin van dat jaar was er reeds een plechtig schoolfeest gevierd, waarbij in de parochiekerk eene openlijke prijsuitdeeling geschiedde, gepaard met muziek, aanspraken enz. met oogmerk om daarmede 's jaarlijks op dezelfde wijze voorttegaan. De wil was wel goed doch wesenlijk geschikte en kundige schoolmeesters ontbraken.

De schoolmeester, die mij in de voornaamste der drie dorp-scholen hadden aangesteld was wel een hupsch welwillend man, doch niet tot schoolmeester opgeleid. Hij was Roomsch en te voren had men, hoe onbillijk, alleen gereformeerden. Een der twee anderen, die gereformeerd was, was zeer bemind en verdiende het om zijn goedaardig karakter, doch was ook al geen hoogvlieger.

(V. d. Willigen heeft over dit schoolfeest van 1796 een zeer aardig boekje geschreven L. G. de W.)

Regt vroolijk werd dit jaar (1796) de Tilburgsche kermis gevierd, dewijl men tot verademing begon te komen en de fabrieken weder tamelijk begonnen te herleven ¹⁾).

¹⁾ De Drossaard bedoelt hier van lieden, die de toestand kundig zagen en verder dan hun neus lang was.

¹⁾ Ook in onze dagen heeft de welstand der fabrieken grooten invloed op het slagen der kermis.

De vreugde werd echter eenigermate gestoord onder het verlichtste en redelijkste gedeelte der inwoners door het arresteeren en wegvoeren van een hunner den burger Verschuren, wegens hetgeen plaats gehad had bij de verkiezing van Verheijen.

Verschuren werd naar de gevangenpoort te 's Bosch gebragt, doch dadelijk geschiedde er eene intekening onder de leden der Societeit en anderen om hem daar alle mogelijke verkwikkingen te bezorgen en voorts zooveel mogelijk te zijner hulp te doen.

1797. De Burger P. Vreede, lid van de Tilburgsche municipaliteit wordt lid van de Nationale vergadering in den Haag en doet zich voor de belangen van Bataafs Brabant gelden, waarbij die van Tilburg dan ook niet vergeten worden.

Van der Willigen vertelt dan over de oprichting van een leesgezelschap, waarvan ook Roomschen lid waren, doch daar er nogal liberale boeken kwamen, de Geestelijken hen daarover onderhielden; verder zegt hij, dat hij voorzitter der kwartiersvergadering te Oisterwijk werd gekozen; doch ook daar liepen de gevoelens meermalen wijd uiteen.

1798.

In het voorjaar van 1798 ging ik mijne familie in Holland weder bezoeken en verbleef eenigen tijd bij mijn oom Van Eybergen te Haarlem en woon er de vergaderingen van Democriet bij, aan welk gezelschap ik van tijd tot tijd versjes zond.

Het ontwerp van Staatsregeling aangenomen door het Bataafsche volk werd te dier gelegenheid een plechtig feest te Tilburg gevierd ¹⁾. Het vormen van een ontwerp voor het zelve werd aan mij opgedragen en ik deed daarbij een aanspraak, het een en ander heeft men in 'sBosch doen drukken onder den titel van Volksfeest gevierd te Tilburg enz. Ik had het genoeg

¹⁾ Zie hierover het boekje „Een volksfeest gevierd te Tilburg 1798,” bij C. Vieweg 's Bosch.

van te vernemen, dat het in de daad over het algemeen zeer voldeed. Sommige voorstellingen troffen zoo wel de harten, dat daarbij tranen van aandoening geschreid werden. De beste orde werd daarbij in acht genomen en zonder moeite. Mijn vriend A. Loosjes Pzn. komt bij mij logeeren en woont mede een volksfeest bij, dat tengevolge van het vorige gegeven werd. De groote Lindeboom op den Heuvel werd daarbij zeer fraai met lampions geillumineerd, hetgeen uit hoofde van den sterken wind op den eigenlijken feestdag geen plaats kon hebben. De nacht werd met dansen en vroolijkheid doorgebracht.

In het begin van dit jaar was de burger P. Vreede onder anderen tot lid van het uitvoerend bewind benoemd. Men had mij ook reeds tot de een of andere voorname post in den Haag bestemd, doch ik gaf voorloopig te kennen, dat mij zulks gansch niet aangenaam zou zijn.

Na de omwenteling van 12 Juni deses jaars moest er weder verandering in de plaatselijke regeering geschieden, ik werd in mijn post gecontinueerd en de belofte door eene commissie uit het interne administratief bestuur van het voorm. gewest van Bat. Brab. afgenomen; terwijl eenige leden van de Tilburgsche municipaliteit door anderen vervangen werden.

1799 **OPROER OVER DE LOTING VOOR DE
BURGERBEWAPENING**

Tegen een gevangene, zijnde een vreemdeling, die door het uitbreken van eene ruit in een Roomsche kerk aan de grensen scheen gekomen te zijn en daaruit eenige kleinigheden had gestolen had ik de dood wellicht kunnen eischen en schepenen, alle Roomschen, waren dan ook wel genegen om die heiligschenis op zulk een wijze te straffen, doch daar ik nog al wat verschoonlijks in die daad vond, trachte ik die op de zachtste wijze te behandelen en de misdadige kwam er dan ook met geeselen, brandmerken en een langdurig confinement af.

De Burgerwapening mede alhier ingevoerd zullende worden werd ik tot lid van de commissie ter inschrijving daartoe benoemd, een post, die ik zeer onaangenaam vond uit hoofde dat het hier geene geringe tegenstand ontmoette. De Engelschen en Russchen in NoordHolland landende, moest de burgerwapening met de meeste kracht worden doorgezet en op hoog bevel moest er geloot worden om naar Holland uittetrekken. Dit veroorzaakte hier hevige onlusten, zoodanig, dat het huis, waarin de majoor woonde van de gewapende burgers, die tot een corps jagers gevormd werden, werd geplunderd, hoezeer het niet hem maar zijne moeder behoorde, van een ander huis aan de weduwe mede toekomende en tegenover mijne woning staande werden de glazen, gelijk mede aan daarbij staande huis, toebehoorende aan de moeder van den kolonel. Aan een wachthuis, waren ook nog verregaande gewelddadigheden gepleegd en het zou er zekerlijk niet bij gebleven zijn indien wij het geweld niet dadelijk door geweld waren te keer gegaan. Mij aan het hoofd gesteld hebbende van ettelijke vrienden van goede orde, wachten de plundersaars ons niet af. Op eene andere patrouille hadden zij het gewaagd te schieten, doch dit op dezelfde wijze en bij her-

haling beantwoord zijnde, namen zij de vlucht. Vervolgens werden er kloeke maatregelen genomen en onder anderen gepubliceerd, dat niemand, zoodra het donker werd, zonder lantaarn uit het huis zoude mogen komen. Ik was onderrigt, dat een hoop volks in een herberg ¹⁾ in mijn buurt vergaderd was en gesegd had op eene dreigende wijze, om zoodra het donker was den Drossaard te komen halen, men meende dus dat het dien avond mijne woning en huisraad zou gelden en zekerlijk was het daar wel op gemunt; doch ik wist wat een ontsagwekkende houding bij het volk vermocht en ging dus na eenige maatregelen van zekerheid genomen te hebben, aan mijn deur staan, toen ik in den vooravond de troep aan zag komen. Zij gingen stil voorbij namen de hoed af en zeiden: „Goeden avond mijnheer de Drossaard”.

Ik zeide: „insgelijks goeden avond” en voegde er bij „Gij weet wat er gepubliceerd is, mannen, weest verzekerd, dat ik zeer wel in staat ben gesteld, om die wet te doen uitvoeren”.

Men antwoorde niet en het liep rustig af.

Daar ik echter geen kans zag om met de gewone middelen, de hoofden van de plunderingen, die mij reeds bekend waren te vatten en voorts die met betrekkelijk de loting te doen uitvoeren, deed ik aan de municipaliteit het voorstel om mij in persoon naar 's Bosch te begeven en aldaar aan het departementaal bestuur om bijstand te verzoeken en met het zelve de vereischte middelen te beramen. Dit voorstel werd zonder bedenking goedgekeurd en ik, benevens een der leden van de municipaliteit ten dien einde gecommiteerd.

Des nagts vertrokken wij en kwamen den volgenden avond aan het hoofd van eenige compagniën gewapende burgers uit 's Bosch voorzien van een paar veldstukken en de noodige amunitie terug. Dadelijk trok ik met de vereischt wordende gewapende manschappen uit om de hoofden der plundersaars, die meestal ver buitenaf woonden, te arresteeren en slaagden daarin

¹⁾ Naar alle waarschijnlijkheid werd deze vergadering gehouden in de herberg De Pijl, aan den Bossche weg.

naar wensch. Wij vonden hen meestal reeds te bed. Aan een huis, alwaar men ons bespeurde, terwijl wij bezig waren met het te bezetten, wierp men aan de agterzijde uit een bovenvenster de gestolen goederen in den tuin niet vermoedende, dat daar ook een schildwacht stond; ik erkende daaronder dadelijk een rok (jas) van mijn vriend den capitein Jan Verbunt en kon door drift vervoerd niet nalaten om, toen wij den dief in handen kregen, hem een paar duchte stokslagen toe te brengen, hoezeer ik er anders tegen ben om gevangenen te mishandelen. De gevangenen werden in de dorpsgevangenis in zekere bewaring gesteld en vervolgens naar 's Bosch overgebracht. Het was meestal van het slechtste soort volk, die van het misnoegen gebruik maakte, de plundering hadden aangezet alleen om te kunnen stelen, gelijk dat doorgaans het geval was. De bezetting van Bossche gewapende burgers werd nog door die van Heusden vermeerderd en nu had de loting plaats op eene geregelde wijze.

Van der Willigen licht een en ander nader toe en deelt mede dat de plunderingen hoofdzakelijk geschied waren bij de Wed. Verbunt, haar zoon A. I. Verbunt, ontvanger van de buitengewone belastingen. Waar een ongeluk gewoonlijk niet alleen komt, daar had nog bij de Wed. Dams op den Heuvel in den winter een hevige brand plaats.

In zijn dagboek zegt v. d. Willigen hierover nog:

„De brandspuiten kwamen op de been, doch het vroom vrij sterk, zoodat er van het water, dat hier toch niet overvloedig is, niet dan met moeite gebruik kon gemaakt worden, daarbij bespeurde ik duidelijk eene geest van onwilligheid om te werken bij een groot gedeelte van het volk, dewijl de brandende gebouwen aan de geslachten Dams en Verbunt hoofden van de burgerbewapening behoorden; met geweld moest ik het volk aan het werk houden, doch ik hield het echter op die wijze aan het werk en bewaarde daardoor zeer veel, zoodat van de gebouwen tot eene brouwerij ¹⁾ behoorende, die aan de andere kant van

¹⁾ Ter plaatse Heuvel, thans de zaak in gedistilleerd van den heer Jos. van Blerk en boekhandel Triborgh.

het huis van de Wed. Verbunt stond, maar zeer weinig beschadigd werd, doch terwijl ik bezig was mijne bureu te helpen, liep mijn eigen woning gevaar. Alles liep echter goed af".

Van der Willigen uit dan het vermoeden, dat de brand moedwillig gesticht werd.

Toch schrijft v. d. Willigen, dat de gewapende burgerwacht later goed in orde was te Tilburg. Het waren jagers en daartoe waren de Tilburgers goed geschikt, omdat het goede schutters zijn. Zij waren als krijgslieden gekleed en gewapend, hadden hunne halve maan blazoen en excerceerden op het geluid van instrumenten. Zij werden nog vermeerderd met eene compagnie jagers van het staande leger.

De aanwezigheid der gewapende macht bracht voor Tilburg eenige rustige jaren, zoodat v. d. Willigen weinig schokkends te vertellen heeft. Langzaam aan echter rijpt bij hem het plan om ontslag te nemen.

Zoo schrijft hij in 't jaar 1801:

„Te Tilburg teruggekomen zijnde bleef ik in mijn voornemen volharden om voor mijn post te bedanken, hoezeer ik ook door mijn goede vrienden werd aangezocht om te blijven en gaf daarvan op den 25sten October aan de municipaliteit kennis om het voorts ter kennis te brengen daar waar zij zulks vermeenden te behooren. De Wet echter gebood, dat ik mijn post tot na de voorziening moest blijven waarnemen. Het was billijk en ik had er alsoo niets tegen, mits die voorsiening niet te lang duurde om tegen het voorjaar op reis te gaan. Hiervan gaf ik aan Evers ¹⁾ kennis en nodigde hem om mij geheel voor mijne rekening te vergesellen; dit werd gretig en dankbaar aangenomen en ik sleet met mijn vrienden nog eene aangenamen winter.

Den 25sten Dec. daarachtervolgende adresseerde ik mij weder aan schepenen, verzoekende, dewijl er van Hoogerhand nog niet voorzien was in vervulling van mijn post en zulks vooreerst nog niet scheen te zullen geschieden, dat ingevolge de gebruikelijke wijze met den eersten Januari aanstaande het officie

¹⁾ Evers was zijn reisgesel.

door den president schepen werde waargenomen, alsoo ik mij op dien tijd, uithoofde mijner bijzondere zaken en gemaakte schikkingen van mijn post ontslagen rekende.

Den 31sten December lag ik in eene plechtige aanspraak mijne post als Drossaard van Tilburg en Goirle neder en nam van de vergadering van schepenen en leden der municipaliteit afscheid; de nadrukkelijke taal daarbij gevoerd had eenen treffenden invloed; mijn vriend, de secretaris was zeer aangedaan en ik zelve was zulks niet minder. Het strekte mij ook tot voldoening, dat de suppoosten mij met de duidelijkste blijken van smertelijk gevoel het raadhuis zagen verlaten.

Sedert ruim 7 jaren had ik dien post waargenomen en gelijk ik bij het nederleggen daarvan met opgeheven hoofde mocht zeggen, nimmer heb ik mijne bijzondere belangen door verwaarloosing der algemeene belangen trachten te bevorderen, nimmer heb ik mij door schraapsucht gedreven met knevelarijen of afpersingen opgehouden, noch door te verregaande gestrengheid, omtrent gevangenen als anderssints van mijn gesag misbruik gemaakt, noch van mijne medemenschen, noch van mijn geweten heb ik hier omtrent eenige de minste rechtmatige verwijtingen te vreezen.

Nimmer was ik tot doodrecht, slechts driemaal tot geselen en brandmerken genoodsaakt geweest. De ondervinding had geleerd, dat gestrengheid veeltijds noodzakelijk was en dat al te zacht in de gevolgen dikwijls wreed is. Van geldboeten, die de wet mij toekende, vorderde ik wanneer men degelijk in submittie kwam, nooit de uiterste penning en nam daarbij altijd de omstandigheden en den toestand der menschen in acht, doch al te zagt was mij gebleken ook niet dienstig te wesen.

Over het algemeen zijn hier (in Tilburg) en in dit land (Brabant) de menschen zoo kwaad niet, doch zijn zeer afhankelijk van de godsdienstige denkbeelden, die men hen heeft ingeprent, of liever van de gevoelens die zij zonder denken hebben aangenomen. Ik stem toe, dat ook de begrippen van andere secten veel invloed hebben op de volksmenigte.

Nadat hij verder nog de psyche van het volk ontleed heeft, zegt v. d. Willigen verder:

Onder de lieden, in de fabrieken werkende, vindt men veel vreemdelingen, zooals Brabanders (hij bedoelt uit Belgisch Brabant de W.) Luikenaars en ook Hollanders, deze zijn dan ook een ander soort van menschen dan de eigenlijke Meijerijenaars.

Overal zijn de boeren doorgaans onachtzaam en slaven van de gewoonte, maar zij zijn het bijzonder in dit land, zij denken er schier niet over hun staat te verbeteren, maar zwoegen geduldig en onderwerpeijk voort, gelijk den os die zij voor de ploeg drijven; zij werken veel doch zonder overleg; door wel bestuurde vlijt zouden zij met minder moeite veel meer doen. Van dit land is ongetwijfeld veel meer partij te trekken, doch men heeft het altijd veronachtzaamd ¹⁾ en als een wingewest slechts aan de grenzen gelegen aangemerkt. Wanneer men door de opvoeding enz. van de Meijerische boeren andere menschen maakt zal het land ook een gansch ander land worden. Sedert de omwenteling is het inderdaad ook al zeer veel verbeterd, want de inwoners hebben daardoor hunne waarde als menschen eenigszins leeren kennen.

* * *

1802. Reeds met den aanvang van dit jaar maakte ik schikkingen om mijn inboedel, waarvan ik reeds veel uit de hand verkocht had, openbaar te verkoopen en de noodige schikkingen tot mijne reis te maken. Aan mijn vrienden gaf ik een afscheidsmaal, waarbij wij met een aanzienlijk getal aanzaten. Mijn vriend den Tex leende mij in alles de hand op de welwillendste wijze.

Mijn inboedel werd zeer naar genoegen verkocht en velen kochten wat om een aandenken aan mij te hebben. Mijn huis, ledig zijnde, ging ik beurtelings bij de vrienden den Tex en

¹⁾ Van der Willigen slaat hier den spijker midden op zijn kop. Zie hieromtrent het geschrift van prof. dr. Goossens „Het arme Brabant”.

Vreede logeeren en zorgde ook voor mijne oude getrouwe dienstmaagd, welke gedurende 8 jaren bij mij gediend had.

Niet zonder aandoening verliet ik Tilburg, te meer dewijl ook velen om mijn vertrek aangedaan waren. Met zeer veel genoegen zal ik altoos aan dit mijn verblijf, in Tilburg denken.

Naschrift.

In het vervolg van zijn dagboek, dat hij tot kort voor zijn dood in 1841, stipt heeft bijgehouden, merkt hij op nog meer malen in Tilburg te zijn geweest, om zijne oude vrienden te bezoeken. Zoo in 1812 en op bizondere wijze in 1813, als wanneer hij er 14 dagen bij Hendrik Vreede logeerde, hij werd met algemeene instemming ontvangen en menig plaatsje herinnerde hem aan de genoegens van vroeger jaren.

In 1814 wil hij in Tilburg zijn vriend Pieter Vreede gaan bezoeken, doch vindt hem niet. Hij moet naar Waalre reizen om hem te vinden op de volmolen van de firma P. & H. Vreede. „Daar leefde”, zegt hij „de voormalige voorzitter van het uitvoerende Bewind van de Bataafsche republiek als een vergeten boer”.

Zoo heeft hij nog meermalen onze stad bezocht om zijn vrienden te bezoeken of zelfs mede te gaan begraven.

Doch met het verscheiden van zijn vrienden en zijn inburgeren in Haarlem, wordt ook de daadwerkelijke belangstelling voor Tilburg minder.

Moge de uitgave van deze brokstukken uit zijn dagboek aan de nieuwe generatie duidelijk gemaakt hebben wat Drossaard Adriaan van de Willigen, eens voor Tilburg, in zeer moeilijke jaren deed.